

J. Ondřej Příkryl
27/17903

Xřížová cesta opravy volebního řádu pro sněm markrabství moravského.

**Jako přednášku
pro český politický spolek v Prostějově**

napsal

MUDr. Ondřej Příkryl,
zemský poslanec.

Nákladem vlastním.

Tiskem knihtiskárny Václava Horáka a spol. v Prostějově.

1903.

Hlavní příčinou nespokojenosti českého lidu na Moravě jest posavadní volební řád na sněm zemský, který českou většinu obyvatelstva uměle a nespravedlivě stlačil do menšiny a na dlouhá desetiletí zabezpečil německé menšině vládu v zemi. Proto také lid český i zástupcové jeho vždy se domáhali spravedlivé jeho opravy a prodělali při tom a bohužel, ještě prodělají pravou cestu křížovou.

Chci dle přístupných mně pramenů*) v přednášce, určené pro český politický spolek v Prostějově, a o rozsahu i způsobu, jakým doufám přispěti k politické výchově členstva jeho, ukázati na některé zastávky této křížové cesty a upozorniti, jak se v různých politických obdobích na zásady volební opravy pohlíželo od Čechů, Němců, od šlechty a vlády.

*) V. Brandl: Kniha pro každého Moravana; Jindřich Dvořák: Moravské sněmování r. 1848—1849; Rudolf Dvořák: Vlastivěda moravská; Adolf Srb: Politické dějiny národa českého; Jan M. Černý a Václav Schulz: Boj za právo; Říšský zákonník; ročníky „Zákonů a nařízení pro Moravu; Sněmovní listy a sedění moravského sněmu zemského; Statistika o sčítání lidu; „Die Landesvertretung der Markgrafschaft Mähren von J. 1861—1884“ od Ed. Vodnaříka; Prozatimní řád obecní z r. 1849; Obecní řád z r. 1864; Statuty měst Olomouce, Brna, Uh. Hradiště, Kroměříže, Jihlavy, Znojma a Vídně; Rozhodnutí správního soudního dvoru; Zemský archiv v Brně; Zpráva o činnosti vyrovnávacího výboru z r. 1898.

K vůli vnitřní spojitosti a přechodu starých řádů na dobu řádů nových připomenou krátce něco z minulosti starých sněmů.

I. Sněm zemský připomíná se již v listinách XII. století, ač původem zajisté jest mnohem starší. Na něm dávaly se zákony a původně se také odbývaly soudy, pokud se týkaly rozepří o statky šlechtické. V listinách se vzpomíná jako: colloquium generale, colloquium, nobilium, curia, jus terrae, jus provinciale.

Sněmy ty byly sněmy stavovskými, byly totiž obesílány výhradně od stavů zemských, k nimž se původně čítal stav panský, stav duchovní čili prelátský a stav rytířský. Sněmovní právo jejich souviselo s intabulací statků do desk zemských. Každý majitel sebe menšího statku v deskách zemských zapsaného měl hlas na sněmu zemském, měl-li právo stavovské čili inkolát a byl-li do sněmu uveden. Týž měl také přístup dovnitř šraňků zemského soudu a stal se schopným zastávati zemské úřady. Ve XIV. století přibyl k těmto třem stavům čtvrtý stav, totiž zástupcové královských měst Olomouce, Brna, Jihlavy, Znojma, Uh. Hradiště, Unčova a Kyjova, kterážto vysílala do sněmu po dvou zástupcích, ale celkem měla jenom jeden hlas.

Lid selský a města venkovská byli ze zastoupení na sněmu vyloučeni.

V tomto složení sněmu stavovského nastala změna r. 1619, kdy na sněmu v Brně dne 9. prosince prohlásili stavové moravští stav prelátský za zrušený, takže napotom jen tři stavy: panský, rytířský a městský v zemi býti měly. Další změna nastala obnoveným zemským zřízením císaře Ferdinanda II. z r. 1628, který znova uplatnil stav prelátský a povýšil ho za první stav v zemi. Až do této doby měl sněm stavovský ráz český, v době pobělohorské dostával poněmčilý nátěr tím, že místo české šlechty zaujali cizáctí rodové: Dietrichstein, Althan, Tiefenbach, Salm, Berthold, Collalto, Carboni, Magnis, Verdenberg, Schaum-

burg, Vetter, Walderode a jiní a že se královská města kvapem poněmčovala. V této době měl největší vliv stav prelátský, který poklesl teprve »osvíceným absolutismem« Josefinským a zrušením klášterů, takže za císaře Leopolda II. měl stav duchovní pouze 11 zástupců na sněmu. — Byli to: arcibiskup olomoucký, biskup brněnský, 2 zástupci kapitoly brněnské a 2 kapitoly olomoucké a 5 prelátů — rajhradský, novoříšský, starobrněnský, sv. hypolitský a mikulovský. Stav panský měl tehdy 63 členů na sněmu.

II. Pro naše poměry nejdůležitějším jest poslední zasedání tohoto sněmu stavovského, které bylo v době březnové revoluce a sice od 30. března do 13. května 1848.

Sněmu byl tehdy oznámen císařský patent ze dne 13. března 1848, jímžto uděleny všem královstvím a zemím habsburským svoboda tisku, konstituce a národní garda, a pak patent ze dne 18. března téhož roku, kterým žádal císař Ferdinand toho jména V. od sněmu návrhy, jakby se měl stavu měšťanskému zjednatí rozsáhlejší vliv na porady sněmovní.

Ve smyslu přání panovníkova ihned přiřknul sněm zástupcům královských měst, která posud měla jediný hlas dohromady, hlasů 7 a zvolil komisi, která by vypracovala návrh k dalšímu rozšíření práva těchto měst. Dle návrhu komise dáno bylo pak městům 30 virilních hlasů a sice: Olomouci 5, Brnu 10, Znojmu 3, Jihlavě 5, Uh. Hradišti 2, Unčovu 2 a Kyjovu 2. A sněm byl tak liberální, že okamžitě se postaral o provedení voleb v těchto městech a zástupce jejich ihned do středu svého připustil. Za Uh. Hradiště přišel tehdy do sněmu Dr. Alois Pražák.

Tento krok sněmu stavovského vedl k důsledkům dalším — ze středu jeho vyšel popud k tomu, aby dáno bylo také zastoupení vysokému učení olomouckému a stavu selskému. Dne 27. dubna odhlasoval sněm **nový prozatímní volební řád**, který byl ministerstvem (!) dne 10. května 1848 schválen a

měl později značný vliv na sestavení volebního řádu Schmerlingova.

Základní zásady jeho byly následující: Sněm sestává ze čtyř oddělení, a) ze zástupců velkých statků, b) ze zástupců měst, c) ze zástupců obcí venkovských a d) ze zástupců c. k. university olomoucké.

Za velkostatek považuje se každé panství a statek, do desk zemských vložený, je-li s ním spojeno provozování právomoci patrimonialní. Držitel jeho má na sněmu hlas virilní, požívá-li občanství rakouského, je-li úplně způsobilým k zastávání svých práv, je-li zachovalým a má-li 24 let.

Při zastoupení obcí městských a venkovských, vzaty za základ lidnatost, daň a intelligence. Každé královské město dostalo nejméně jednoho poslance. Mělo-li více než 3000 obyvatel, dostalo jich tolik, kolikrát 3000 obyv. mělo.

Venkovská města o 3000 obyv. dostala po jednom poslanci, ostatní, která měla méně než 3000 obyv. a vlastní magistrát, dostala dvě a dvě dohromady jednoho zástupce na sněm. Divisor 3000 platil též při městech venkovských, která měla více než 3000 obyv., byť i neměla svého magistrátu.

Podle toho dostalo Brno 15 poslanců, Jihlava 5, Olomouc 4, Prostějov a Mikulov po 3, po dvou: Znojmo, Sternberk, Nový Jičín, samostatně po jednom: Boskovic, Hodonín, Hustopeč, Vyškov, Jevíčko, Kojetín, Mohelnice, Rýmařov, Svitavy, Šumberk, Mor. Třebová, Unčov, Budišov, Frenštát, Fulnek, Hranice, Kroměříž, Lipník, Libavá, Mor. Ostrava, Přerov, Příbor, Holešov, Uh. Hradiště, Kyjov, Strážnice, Uh. Brod, Velké Meziříčí, Telč, Třebíč, Žďár, Ivančice a Osoblaha, po jednom poslanci dostala spojená města: Podivín a Tišnov, Beroun a Dvorce, Březová a Litovel, Zábřeh a Loštice, Brušperk a Valašské Meziříčí, Bystřice p. P. a Nové Město, Dačice a Slavonice, M. Budějovice a Krumlov.

Celkem připadlo tedy na města 77 poslanců.

C. k. universitu olomouckou zastupovati mělo 5 poslanců: a) rektor magnificus a b) poslanec

z každé ze tří fakult a lékařsko-chirurgického studia. Tito museli býti professoři, nebo graduovanými údy fakulty.

Venkovské obce dostaly jednoho poslance na 15.000 obyvatel a volení jim určeno dle děkanátů.

V městech a v okrscích děkanátních zavedeno volení nepřímé pomocí volitelů. V městech ustanoven jeden volitel na 200, v okrscích děkanátních na 300 obyvatel. Na zlomky nebrán ohled a menší obce slučovány k volbě společného volitele. Místo k volbě poslance ustanovovati měl krajský úřad, který volbu řídil. Volební právo bylo uděleno každému, kdo vůbec nějakou daň přímou platil, nebo se vykázal ročním příjmem 200 zl., byl samostatným a nejméně rok v okrese volebním byl usedlým. Mimo to bez ohledu na daň a příjem dostali volební právo (virilní) a) členové obecních výborů; b) představení a správcové ústavův obecně prospěšných; c) farní duchovenstvo všech vyznání a učitelstvo a d) osoby mající doktorát některé fakulty.

U poslance těchto skupin se žádal nejméně 30tý rok věku.

Pozoruhodno jest faktum, že volebním censem pro města i venkov společně byla i ta nejmenší daň přímá a že počet poslanců byl jediné vázán na počet obyvatelstva. Jsou to dva body, o kterých se až do dnešního dne vede spor a boj a které již stavovský sněm dovedl daleko spravedlivěji řešiti nežli celá řada následujících ministerstev a vlád.

Zajímavým jest bod instrukce, která k volbě poslanců sněmem schválena byla, že volba plnomocstvím byla nepřipustnou a že voliči i volitel volili lístky, které museli svým jménem označiti.

Sněm se rozhodně vyslovil a usnesl, že poslanci nesmějí ani od voličů ani od kohokoliv jiného instrukcí k postupu svému na sněmu zemském přijímati. Tento odstavec pojat byl i do nyní platného zřízení zemského sub § 7. Z debatty, která se

při sestavování nového řádu volebního vyvinula, sluší některé zmínky zaznamenati. Poslanec za město Jihlavu, Ignát Streit, navrhl, aby ve volebním řádě přestal každý rozdíl mezi královskými a jinými městy. Neboť konstituce z 25. dubna 1848 vyřkla plnou právní rovnost, tudíž i zrušení každékoliv aristokracie, i té, jež posud příslušela městům královským. Zástupce města Olomouce, posl. Szabel, s ním souhlasil a doložil, že nemá býti žádného rozdílu více mezi městy; neboť není žádného královského měšťanstva více, nýbrž jen měšťanstvo obecné!

Vláda žádala od sněmu, aby změnil své usnesení o volbě poslance »poddanské třídy« (venkovských obcí) v tom smyslu, aby připadal jeden na 20.000 obyv. místo na navrhovaných 15.000. Sněm po řečech Dr. Mandelblüha a Faschanka z Olomouce, Feifalika z Brna, knížete Hugona Salma, rytíře Baratty, hr. Egberta Belcrediho, Dr. A. Pražáka a za souhlasu ryt. Manneru, rytíře Petra Chlumeckého odepřel vyhověti požadavku ministerstva a setrval při původním svém návrhu. Jména uvedl jsem zúmyslně, aby bylo vidno, oč byli spravedlivějšími otcové našich Barattů, Chlumeckých, Mannerův a oč byli mírnějšími předchůdci pozdějších Giskrů z Brna a Primavesich a Brandhubrů z Olomouce. A tím spíše jsem je uvésti musel, ježto v tomtéž zasedání podal Petr rytíř Chlumecký návrh, aby vyslovena byla rovnost českého jazyka s německým v církvi a škole, v úřadě i při soudech, a doznal, že není žádné panující národnosti, a ježto zástupce města Olomouce, Baltazar Szabel, pro tutéž zásadu mluvil a tlumoče smýšlení svých olomouckých voličů žádal »úctu ke každé národnosti a rovné právo českého jazyka s německým.« Při tom volal: »Nikdo nebudiž poněmčen, neboť každé nucení tímto směrem bylo by tyranstvím, nesrovnávajícím se se svobodou!« Arcibí dnešní pan Chlumecký, dnešní p. Primavesí a Brandhuber již tak nejednají a nemluví! . . .

Stavovský sněm schváliv tento nový volební řád stvořil vlastně **první zemský řád volební na Moravě,**

který vyšel z jednání zákonného zastupitelstva zemského, a zrušil stavovskou ústavu. Při tom zachoval českému jazyku přednost jako prvnímu jazyku zemskému. Stavové na sněmu jednali sice německy, ale veškeré publikace jeho a tiskopisy obsahovaly na předním místě text český, na druhém pak teprve text německý!

Volební řád tento měl býti provisorním potud, »až se říšská rada usnese o přiměřených změnách posavadního zřízení zemského, kteréž mu sněm zemský takto sestavený předloží, a až se dle toho usnesení svolá definitivně zřízený sněm zemský.« S tímto ustanovením zahrál si osud ironicky: říšská rada totiž nedostala se nikdy k tomu, aby o zemské ústavě pro Moravu rozhodovala, zemský sněm moravský na základě tohoto schváleného zákona ze dne 10. května r. 1848 byl správně zvolen i úřadoval a proto prozatimné toto zřízení sněmu moravského nepozbylo vlastně do dneška právní platnosti. Při sestavování tohoto volebního řádu setkaly se dvě mocné ideje — zastaralý středověký feudalismus a novodobý mladý demokratismus — a obě zanechaly na něm své navštívenky, své pečeti. Proto ráz jeho je smíšený a na prvý pohled jeví se jako dílo přechodní. Feudalismus ponechal virilní zastoupení každému velkostatkáři, takže počet velkostatkářských poslancův omezen zůstal jen deskami zemskými a manskými, a podržel privilegované postavení měst královských. Mladý demokratismus prosadil zastoupení obcí a měst venkovských, ač to ani v intencích panovníkova reskriptu ze dne 18. března r. 1848 nebylo, ocenil význam intelligence, dav virilní poslance universitě a virilní právo volební duchovenstvu, učitelstvu, doktorům, členům obecních zastupitelstev i správcům ústavů obecně prospěšných a pod., ale přece nedovedl ještě vystihnouti a uplatniti rázovitost své doby. Neboť vyloučil z volebního práva osoby nesamostatné, jako byli čeledinové, tovární dělníci, tovaryši atd., třebaž platili daně, a nevymezil volebního práva žen. Ukázal se tu ještě nezkušeným — všimnul si pouze těch, kteří se o zlepšení svých poměrů hlasitě domáhali.

Sněm měl úmyslem dle slov zpravodaje hraběte Egberta Belcrediho stvořiti »zastupitelstvo lidu, jež by spočívalo na nejširších co možná základech volebního práva a volitelnosti.« Toto zastoupení zájmové přenesl jako věno svého feudalismu na nový řád volební — a s ním až na dobu naši. Že z tohoto zájmového programu vyloučil zájmy dělnictva, jsem již dříve vytknul, za to upozorňuji, že nezašel v jednostrannosti ani tak daleko jako pozdější volební řád Schmerlingův, který panství německých centralistů upevniti hleděl privilegovaným volebním právem obchodu a průmyslu. Volební řád stavovský uznával potřebu zastoupení obchodu, průmyslu a řemesel, ale správně ho položil do voličstva měst jako vlastního představitele těchto oborů. Sněm stavovský výslovně řekl, že »města nezastupují pouze zvláštní účely městských korporací, nýbrž též řemesla, obchod, průmysl a jiné ještě zájmy, které v státním životě jako veleznačné síly působí, svá sídla majíce jak v municipálních tak i královských městech.« Je to stanovisko přibližně shodné s oním, které za éry Belcrediho roku 1865 zaujal hrabě Clam-Martinić, když na sněmu království českého mluvil proti zvláštnímu zastoupení obchodních a živnostenských komor.

Každým způsobem zaslouží poslední sněm stavovský uznání za to, že v začáteční době konstituční a při převaze velkostatkářstva dovedl se přiblížiti novodobému proudu. Při tom setrval na historické právní půdě zemské a cestou pokroku připravil nové zřízení zemské, jakéž si jinde vymáhati museli násilnými převraty a revolucemi . . . .

III. První novodobý sněm moravský, který byl na rychlo po rozpuštění sněmu stavovského zvolen, měl dle usnesení posledního sněmu stavovského a dle příkazu ministerstva připravití zemské zřízení a volební řád zemského sněmu jako životní otázky Moravy k definitivnímu upravení. Měl býti ústavodárným.

Svolán byl na 31. května 1848 a zasedal až do 24. ledna 1849. Pokud bylo lze zjistiti, čítal 268 poslanců

a sice za velkostatky 76, za universitu olomouckou 5, za města 77 a za obce venkovské 103. Brno vyslalo do něho 12 Němců a 3 Čechy, Jihlava 4 Němce a 2 Čechy, Olomouc 3 Němce a 1 Čecha. Směrodatnými byli ze šlechty kníže Hugo Salm, Egbert hr. Belcredi, Vladimír hrabě Mitrovský, A. hr. Serényi, Vojtěch baron Widmann, Petr rytíř Chlumecký, Karel rytíř Vojkovský a Josef rytíř Laminet. Tito všichni, ač mluvili výhradně německy, byli autonomisty a opravdovými demokraty. Pro velký počet poslanců za obce venkovské zván byl také sněmem »selským«.

Sněm zvolil komisi pro vypracování osnovy nové ústavy zemské. Zpravodajem této byl Petr rytíř Chlumecký. Z návrhu komise uvádím odstavce týkající se opravy volební. V § 13. bylo schváleno: »Sněm zemský se skládá ze sněmovny jedné«. V § 14.: »Sněmovna tato tvoří se způsobem tím, že vždy na 10.000 duší veškerého obyvatelstva se zvolí poslanec jeden.« V § 15.: »Kromě toho mají zemské vysoké školy právo vysílati ku sněmu dva poslance«. V § 16.: »Voličem jest každý rakouský státní občan, který v Moravě řádně bydlí, 24 roků stár, svéprávný jest a neúhonný, to jest pro zločin anebo některý jiný nečestný skutek odsouzen nebyl, pozemek, dům anebo dani podrobenou živnost drží, anebo své vzdělání dosažením úřadu veřejného, hodnosti akademické anebo složením zkoušky státní byl osvědčil.«

Volební řád ústavodárného sněmu, který za základ prací svých vzal svobodomyšlnou ústavu belgickou, byl daleko liberálnějším, nežli byla osnova sněmu stavovského a třeba ho oceniti tím více, poněvadž v hlavních rysech proveden byl spojenými poslanci venkovských obcí a velkostatku proti německým poslancům měst, kteří většinou se hlásili k frankfurtáckému liberalismu.

Sněm novodobý zrušil virilní právo velkostatku (jakož i šlechtictví vůbec!!) a privilegované volební právo vůbec, zrušil rozdíly mezi právem měst královských a venkovských, neuznal rozdíl mezi volebním právem měst a venkovských obcí a přiblížil se tím

rovnému právu volebnímu více nežli všechny pozdější řády volební. Strhal pečeť feudalismu z pergamenů prozatímného řádu sněmu stavovského, na jehož základě byl zvolen, a připjal si červenou kokardu, ale zapomněl si nasaditi kalabrézy. Neboť nerozšířil volební právo na třídy nemajetné, na dělnictvo zrovna tak jako poslední sněm stavovský.

Jak byly myšlenky ústavodárného sněmu zdravé a povznesené, svědčí to, že se k nim nová doba vrací, žádajíc zrušení kurie velkostatkářské, volebního práva obchodních komor a usilujíc o to, aby se počet poslanců řídil větší měrou dle počtu obyvatelstva. Vždyť pama- toval také na to, aby sněm zasedati musel, ustanoviv v § 24., že se shromážditi má pravidelně v první pondělí měsíce května, a aby v této otázce nebyl odkázán na milost a libovůli toho onoho ministerstva. Zároveň v § 36. ustanovoval, že zemský hejtman musí býti mocným obou jazyků zemských . . .

Obširné, bouřlivé a poučné jednání sněmu bylo při § 14., kterým se určovalo, mají-li býti sněmovní kurie čili nic a na kolik duší má býti jeden poslanec volen. Sněmovní komise totiž při druhém čtení proti původnímu návrhu žádala, aby sněmovna se skládala 1. ze zástupců obcí venkovských, 2. měst a 3. zemské university.

Tomu odporovali poslanci venkovských obcí a velko- statku. Hr. Belcredi žádal, aby bez ohledu na města a venkov volen byl jeden poslanec na 10.000 duší tak, jak původní návrh komise zněl. Zná prý jen dva důsledné způsoby zastupitelstev a sice zastoupení dle počtu duší a zastoupení dle censu berního. Zastoupení dle zájmů třídních nelze prý prakticky provésti. Jest věci nespravedlivou, zaškatulkovati zastupitelskou zásadu svobody do oddělení. Kníže Hugo Salm s ním souhlasil i rytíř Chlumecký. Týž se vyjádřil, že zastoupením tříd nejsou zabezpečena práva lidu. Zastoupením zájmů utvoří se dva nepřátelské tábory; zastoupení zájmů přiči se zásadám demokracie a řádu, prohlašujíc revoluci za permanentní. Neboť utiskovaní nesnesou nadprávi ostatních . . .

Zástupci měst houževnatě se bránili a snažili se i ukřičeti ryt. Chlumeckého a docílili, že byl přijat návrh, aby sněm sestával z poslanců měst, venkovských obcí a zemské university. Sotva však schválen byl na to 65 proti 57 hlasům návrh, aby města dostala pouze 30 poslanců dohromady a propadl návrh, aby jako v usnesení sněmu stavovského připadl v městech jeden poslanec na 3000 duší, kdežto venkov měl míti na každých 15.000 duší jako v osnově sněmu stavovského jednoho poslance, nastal ve sněmovně zmatek a poslanci měst u velkém rozčilení opustili sněmovnu. Byl to první sněmovní exodus na Moravě. Sněmovna pak své usne- sení prohlásila v následujícím sezení za neplatné a jedno- myslně přijala k návrhu dra. Koppela, poslance za právnickou fakultu olomouckou, původní návrh komise, aby poslanec volen byl bez ohledu na rozdíl měst a venkova na každých 10.000 duší.

Připomínám, že s tímto spravedlivým a liberálním návrhem souhlasil i Kristián d'Elvert, poslanec za město Brno, rytíř Karel Baratta, hr. Karel Blankenstein, hr. Emanuel Dubský, MUDr. František Götz z Mikulova, hr. J. Herberstein, svob. pán Fr. Klein, rytíř Michal Manner, Eduard Oberleithner ze Šumberka, hr. Vincenc Vetter z Lilie, jejichž potomci na nynějším sněmu zásady svých úctyhodných předků opustili.

První novodobý sněm náš usnesl se také na reorganizaci dosavadního mor. stavovského výboru zem- ského a ustanovil, aby sestával příště ze 6 členů, kteří musejí v Brně rádně bydleti. Již tehdy první naši sně- movníci vycítili důležitost a nutnost toho, co staročestí přisedící zemského výboru po příkladu dra. Fanderlíka zákonitě neplní.

Sněm ústavodárný odročen byl dne 13. ledna 1849 na neurčito, ale, bohužel, více se nesešel. A Morava má do dnes co litovati, že jeho usnesení nestalo se zákonem, že nedoznalo sankce nynějšího panovníka. Neboť by se bylo dilem jeho dostalo českému lidu spravedlivějšího zastoupení na sněmu a přiměřené účasti ve správě zemské a jistě by se bylo předešlo těm bojům

a opovrzení hodným persekucím i křivdám a škodám, které tlakem vídeňsko-centralistických vlád následovaly.

Ježto zemské zřízení i s volebním právem přijato bylo sněmu ústavodárným jako celek dne 20. září 1848, padají příjímky vzpomínky lidu českého na poslední sněm stavovský i první sněm novodobý do panování císaře Ferdinanda a nám, kteří jsme si vědomi národních i politických strastí od Bacha až po dra. Körbra, vyluzují trpký povzdech, že panování císaře Dobrotivého netrvalo alespoň tak dlouho, až by ústavní dílo r. 1848 bylo bývalo za neodvolatelný zákon prohlášeno. Arciť, lze-li »neodvolatelnosti« v Rakousku vůbec věřit! ....

IV.

Současně se zemským sněmem moravským zasedal r. 1848 v Kroměříži sněm říšský a radil se o ústavě říše. Konstituční výbor jeho sestavil za hlavního spolupracovníctví dra. F. Palackého návrh ústavy a ustanovoval pro volbu do rady říšské v § 95. ústavy následující: »Právo volební má každý rakouský občan, který 1. dosáhl 24 roků stáří, 2. jest při plném užívání občanských práv a 3. platí přímou daň v nejmenší obnášce ustanovené ve volebním zákonu, nebo pacht neb nájem, z něhož přímá daň v témž obnosu vypadá. Nejmenší obnáška přímé daně, kterou má volební zákon ustanoviti, nesmí býti přes 5 zl. stříbra.«

Dále v § 96. o volbě do »komory lidu« (rady říšské) ustanoveno: »Volení děje se přímo a relativní většinou hlasů aspoň čtvrtiny hlasujících ....« a v § 97. žádáno pro pasivní právo volební: státní občanství, plné užívání občanských práv, stáří aspoň 28 let a řádné přebývání nejméně po 1 rok v říši.

Podobnými zásadami měla se řídití volba do sněmů zemských. Navrženy byly takto: »1. Poslanci mají přímo volení býti **podle počtu lidu**, vyhražujíc v tom ustanovení o zvláštním zastupování větších míst; 2. mimo jednoroční přebývání v každé zemi říšské nesmí ustanovena býti žádná jiná anebo větší obmezení práva volebního i voličského, než-li jaké zákon nařizuje pro volby do »komory lidu«; 3. volební okresy mají utvořeny býti, šetříc při tom co možná nejvíc národnosti ....«

Moravský sněm zemský v § 14. a 16. svého návrhu pro volbu do sněmu zemského tytéž zásady přijal za své.

Havlíček ještě před koncem obou sněmů dne 10. ledna 1849 předvídal, že usnesení nestanou se zákonem, napsav: »Sněm bude rozpuštěn a mocné ministerstvo Schwarzenberkovo založí konstituční monarchii a sjednocené Rakousko, to jest, aby tomu každý rozuměl, ministerstvo dá oktroyovanou konstituci a zavede starou centralisaci v novém, ještě dražším kabátě, než byla stará ....«

Tak se stalo dne 7. března 1849, kdy byl císařským dekretem sněm kroměřížský rozehán a souhlasně prohlášena i oktroyovaná, bez účastenství sněmů vypracovaná ústava ze dne 4. března r. 1849, platná pro celé »nerozdílné a nerozlučné ústavní dědičné mocnářství rakouské«. Hlavním činitelem při ní byl ministr hr. Stadion.

Ústava tato v § 78. dotkla se volení do sněmů zemských takto: »Sestavení sněmů zemských má se státi tak, aby se při tom hledělo ke všem prospěchům zemským. Poslanci do nich povoláni budou volbou přímou ....«

Po vydání této ústavy říšské snažilo se ministerstvo dle zásad v ní prohlášených vypracovati jednotlivé ústavy zemské a s nimi i volební řády sněmovní. K tomu cíli vyzvalo důvěrníky jednotlivých zemí, aby prací těch se účastnili. Z Čechů se k nim dostavili pouze Plaček a dr. Brauner, který ve svém listě ze dne 27. března 1849 sděluje, že se smluvil s Moravany a Slezany, aby stran sněmů našich na stejných zásadách bylo setrváno.

Dne 29. prosince roku 1849 vyložilo ministerstvo Schwarzenberkovo, v němž tehdy mimo dra. Alexandra Bacha zasedal rytíř Schmerling, všeobecné zásady, kterými se při ústavních pracích svých řídilo. V otázce volebních řádů pro sněmy zemské se v nich praví: »Úkol zemského sněmu v ohledu zákonodárném jest obdoben zákonodárnímu povolání říšského sněmu a způ-

sobilosti u voleb, kterých k poslednějšímu potřebí jest, může se právem použití též k sněmu zemskému.

Proto také ustanoven byl census pro sněmy zemské dle censu pro volby na sněm říšský s tou výjimkou, že při větších hlavních městech žádána klasifikace vyšší daně. Při tvoření volebních okresů dbáno politického rozdělení země a při ustanovení volebních skupin měst, městysův a míst průmyslových přihlíženo jednak k lidnatosti, jednak k dějepisnému nebo průmyslovému významu i k jejich poloze zeměpisné a k rovnosti interesů. Hlavní důraz položen byl na zájmy zemské a zájmy jednotlivých stavův, ale zájmy národnostní a moment národnostní vůbec v oktroyované ústavě uplatnění nedošly.

Ústava zemská pro markrabství moravské jakož i volební řád do zem. sněmu moravského datují se ze dne 30. prosince 1849.

Dle ní měl sněm sestávat z 92 poslanců, totiž

- a) z 30 poslanců největších poplatníků v zemi,
- b) z 32 poslanců měst a městysův a
- c) z 30 poslanců ostatních obcí včetně enklavy ve Slezsku.

V § 52. bylo ponecháno ustanovení prvního novodobého sněmu, že přísedící zemského výboru jsou povinni míti řádné bydliště v Brně.

Volební okresy upraveny byly následovně:

I. Pro voliče třídy nejvyšších poplatníků činí celé markrabství jediný okres volební.

II. Pro volbu poslanců měst a městysů činí město Brno 3 volební okresy; města: Olomouc, Jihlava, Prostějov, Šternberk, Mikulov, Nový Jičín a Znojmo každé jeden okres volební; dále po jednom okresu volební skupiny;

Třebová—Jevíčko—Svitavy—Březová—Boskovice;
Vyškov—Slavkov—Bučovice;
Hodonín—Kyjov—Hustopeč—Dol. Kounice—Podivín;
Krumlov—Ivančice—Mor. Budějovice—Jaroměřice;
Telč—Slavonice—Jemnice—Dačice;

Třešť—Třebíč—Brtnice;

Žďár—Bystřice n. P.—Nové Město—Vel. Meziříčí—Tišnov;

Rýmařov—Beroun—Dvorce;
Šumperk—Staré Město—Zábřeh;
Mohelnice—Loštice—Unčov—Litovel;
Hranice—Budišov—Libavá;
Lipník—Přerov;
Kroměříž—Kojetín;
Strážnice—Uh. Hradiště—Holešov;
Místek—Brušperk—Mor. Ostrava;
Fulnek—Příbor—Frenštát;
Uh. Brod—Val. Meziříčí—Vsetín.

Město Brno voliti mělo 6, Jihlava 2 poslance a ostatní volební skupiny po jednom.

III. Pro volbu poslanců obcí venkovských činil každý z 25 podkrajů (okresů politických) jeden okres volební. Z těch brněnský, olomoucký, jihlavský a kroměřížský, voliti měly po dvou poslancích, ostatní po jednom.

Za census volební ustanovena přímá daň a sice pro města Brno, Olomouc, Jihlavu a Prostějov 10 zl. stříbra a pro ostatní obce 5 zl. Zároveň ponecháno volební právo virilní dle zákona obecního a dle statutů.

Částky, jež někdo v rozličných způsobách přímé daně aneb z rozličných živností platil, se k volebnímu právu dohromady súčtovaly. Otcí připočítati se měly přímé daně neplnoletých jeho dětí, manželovi přímé daně manželčiny. — Každý volič voliti směl jen v jednom okresu volebním. Kdo byl voličem ve více obcích, směl voliti jen tam, kde měl řádné bydliště.

Volební listiny ve třídě nejvyšších poplatníků sestaviti měl místodržitel. Těchto poplatníků mělo býti pojata do volební listiny tolik, aby tím nejméně na jednoho voliče připadlo 6000 duší veškerého obyvatelstva země a aby po tomto poměru vůbec k volbě oprávnění říšští občané, kteří nejméně 500 zl. stříbra přímých daní platí, za voliče této třídy považováni byli. Za korporace měla voliti osoba, která je dle zákona zastupuje. Obce byly z volebního práva vyloučeny. Ve třídě velkých poplat-

níků mělo se voliti 12 poslanců od všech voličů a po 9 poslancích voliči každého z obou krajů pro sebe.

Volební listiny ve třídě měst sestaviti mělo obecní představenstvo, ve třídě venkovských obcí okresní hejtman a sice s upotřebením kontribučních úřadů. Týž měl sestavené listiny zasílati představenstvům obcí k revisi a k doplnění. V listině volební mělo se mimo jiné uvéstí stáří voličovo. Dle § 18. byl k volbě oprávněným jen ten občan, »který své daně v minulém roce vždy pořádně platil a v běžícím roku daň dlužen nebyl«. Dle § 22. zavedeno bylo řízení reklamační, jehož doba od 3—14 dnů ustanovena býti měla. K reklamaci oprávněn byl každý.

Volitelným byl pouze volič 30 roků starý, požívající občanských práv a náležející po pět let mezi rakouské občany. Volebním místem pro třídu velkých poplatníků bylo Brno, města sama o sobě voliči byla zároveň místem volebním. Ve skupinách o více městech mělo se jedno z těchto měst za hlavní volební místo určiti c. k. místodržitelstvím. Pro volby venkovských obcí mělo se určiti několik volebních míst a hlavním místem volebním mělo býti sídlo okresního hejtmantství.

Ve třídě velkých poplatníků mělo se voliti hlasovacími lístky. Ve třídě měst i venkovských obcí určeno dle § 51. hlasování ústní. Každý volič měl vstoupiti na stůl mezi volební komisi a voliči postavený a srozumitelným hlasem jmenovati osobu, kterou za poslance volí. Dle § 52. voličové němí mohli podati psané hlasovací lístky, kteréžto pak v jejich přítomnosti od jednoho člena komise přečteny býti měly. Dle § 48. mohla komise rozhodovati pouze o námitkách proti volebnímu právu některého voliče z důvodu, že týž od času zhotovení volebních listin právo volební ztratil. O identitě voliče rozhodovala dle § 53. bez připuštění rekursu. Dle § 55. volební hlasy, které odevzdány byly pod nějakou výjimkou nebo příkazem, uznány za neplatné.

O volební osnově této zmínil jsem se obsírněji proto, že z ní pozdější osnovy čerpaly a že s leckterým bodem v ní v dalších statích se shledáme.

U porovnání s volební osnovou prvního sněmu novodobého byla rozhodným krokem nazpět a očividně měla panství německé menšiny na Moravě uzákoniti. Seskupení okresů městských to jasně potvrzuje. Privilegovaného práva šlechty sice také nepodržela, ale za to je dala třídě velkých poplatníků, ve které tehdy měla šlechta největší vliv. Do skupiny měst přijala nových 10 měst. Jsou to: Slavkov, Bučovice, Dolní Kounice, Jaroměřice, Jemnice, Třešť, Brtnice, Staré Město, Místek a Vsetín. Za to vymítala z ní Osoblahu, takže skupina měst sestávala ze 66 měst, kdežto poslední sněm stavovský do ní pojal jen 57 měst.

Zhoršením volebních poměrů byly okolnosti, že značně zvýšen byl census volební a že ustanoveno za podmínku volebního práva také zaplacení daně . . .

Ústava ministerstva Schwarzenberkova i oktroyované volební řády zemské měly s ústavou od říšského sněmu kroměřížského ten společný osud, že uznány byly již roku 1851 za nepřiměřené poměrům mocnářství i zemí, a byly císařským patentem ze dne 31. prosince 1851 zrušeny a nařízena »nová pravidla základní v příčině zákonodárství organického v korunních zemích císařství rakouského«. Jimi byla krátká ústavní doba v Rakousku i formálně zakončena a absolutistickou vládou zahájena na všech stranách usilovná centralisace, jejíž duší byl ministr vnitra dr. Alex. Bach.

Po celou dobu jeho krutovlády nebylo ani nejmenší naděje, že by se zemské sněmy uplatnily. Hvězdička naděje vysvitla jim teprve za vlády hr. Goluchowského, když vydán byl dne 20. října 1860 císařský manifest s diplomem »na upravení poměrů říše dle práva státního« a který prohlášen byl za nedovolatelný (!!) základní zákon státní.

Sněmům zemským zaručovalo se jím právo dávatí zákony, je měniti i rušiti společně s císařem a posílati jistý počet údů na radu říšskou . . .

V. Přes císařské slovo nedostal se moravský sněm k tomu, aby dle zaručených svých práv historických o ústavě země a o svých volebních řádech se usnášel,

o nich jednal. Bylyť mu prostě oktroyovány. Dne 26. února 1861 uveřejněny byly patenty: 1. o radě říšské, 2. o státní radě, 3. oktroyované řády zemské a souhrn všech těchto základních zákonů prohlášen za ústavu říše. Stalo se tak hlavně ve prospěch německého centralismu a proti autonomistickým snahám zemí, zejména země koruny svatováclavské.

Otcem nových volebních řádů zemských byl ministr rytíř **Ant. Schmerling**, který 3. prosince 1860 po hr. Goluchowském v čelo rakouské vlády byl postaven. Týž zasedal již v ministerstvu Schwarzenberkově, prodělal po boku Bachově oktroyírku z r. 1849 a zákonem z r. 1861 vyšinul se nad svého mistra. Neboť většinu toho, co liberálně navrhl poslední sněm stavovský, první sněm novodobý, ústava říšského sněmu kroměřížského i ústava ministerstva Schwarzenberkova, odhodil jako bezcenné haraburdí a za to pojal do svého volebního řádu rafinovaně ony zásady reakce, které byly způsobily, aby přirozené většiny autonomistické učinily na nedozírnou dobu bezmocnými menšinami a aby menšiny německých centralistů upevnily ve vládě.

Při sestavení volebního řádu pro sněm markrabství moravského, který byl až na nepatrné odchylky totožným s řády ostatních zemí rakouských, vrátil se Schmerling ke kombinaci zásad volebního řádu ministerstva Schwarzenberkova a posledního sněmu stavovského a zhoršil je novými zpátečnickými ustanoveními. On obnovil výsadu velkostatkářskou, ač i ústava Bachova ji formálně odmítla, a zavedl částečné privilegium bývalého stavu prelátského, přiděliv virilní hlasy nejvyšším církevním hodnostářům v zemi, podržel kurii městskou a venkovskou, které již první sněm novodobý zrušil, obnovil privilegované volební právo měst na úkor obcí venkovských a korunoval své dílo křivdou novou tím, že zavedl poslance za obchodní a živnostenské komory. Při tom podržel z posledního sněmu stavovského nepřímé volení v kurii venkovské, ač sněm kroměřížský i oktroyovaná ústava z r. 1849 výslovně

se prohlásily pro volení přímé, volení na sněm uvedl v souvislost s kusými zákony o volbě do obcí, zvýšil pro kurii měst volební census na nevídanou výši a současně ho nápadně snížil pro kurii velkostatku, rozšířil právomoc politických úřadů takovou měrou, že mohly rozhodovati nad osudem několika skupin volebních atd.

Počet poslanců ustanovil na 100. Z těch byly dány 2 hlasy nejvyšším hodnostům církevním, 30 hlasů kurii velkostatkářské, 31 kurii měst, 6 obchodním komorám a 31 kurii obcí venkovských.

Za vůdčí myšlenku tohoto rozdělení udával zastoupení zájmů obyvatelstva, ale vlastním vodítkem byly při tom zájmy Němců v zemi a posílení centralismu na radě říšské. Neboť sněmům ponecháno právo obesílali radu říšskou, které jim bylo za hraběte Goluchovského říjnovým diplomem přiruknuto, a proto bylo třeba umělými volebními řády udržeti převahu německých centralistů na nich. A k tomu se velmi dobře hodilo privilegium velkostatku, měst a obchodních komor, k tomu cíli musely býti volební skupiny ministerstva Schwarzenberkova ještě křiklavěji upraveny . . .

Poslední sněm stavovský dal jednoho poslance městům na 3000, venkovským obcím na 15.000 obyvatelů, první sněm novodobý dal jednoho poslance na 10.000 obyvatelů, dle řádu Schmerlingova připadl jeden poslanec měst průměrně na 13.000 a poslanec venkovských obcí průměrně na — 52.000 duší! Za to I. sbor velkostatkářský dostal na 19 voličů 5 a II. sbor statků nesvěřenských asi na 180 voličů — 25 poslanců!

O jednotlivých kuriích ustanoveno bylo ve hlavních rysech následovně:

Velkostatek dostal pro plnoleté majitele statků v deskách zemských a manských zapsané volební právo přímé a volební census mu vyměřen na 250 zl. Rozdělen byl na dva sbory: I. fideikomisní a II. statků nesvěřenských, alodiálních. Volebním místem ustanoveno Brno a sbory nebyly ve volební okresy rozděleny,

takže I. i II. sbor vztahoval se na veškeré příslušné voliče v celé zemi. Velkostatky obcí byly z volebního práva vyloučeny. Volební listiny sestavoval místodržitel, týž vyřizovati měl reklamace a týž z úřední moci mohl až do dne volby listiny volební opravovati (!). Proto také vláda měla možnost s listinami a sněmovní většinou machinovati, jak potřebovala. U všech velkostatkářů bylo výjimečně dovoleno voliti plnou mocí.

Městské okresy měly voliti přímo. Volba tu byla stížena ustanovením, že u skupin, které sestávaly z více měst, volebním místem bylo pouze město jedno a sice ono, které jest ve volebním řádě uvedeno na prvním místě. Volení do sněmu uvedeno do tuhé spojitosti s prozatímním obecním řádem ze dne 17. února 1849 — : v obcích, které volily své obecní zastupitelstvo třemi sbory volebními, měli voliti na zemský sněm voliči I. a II. sboru a z třetího sboru ti, kteří v Brně 20 a v jiných místech 10 zl. přímé daně platili; v městech pak, která volila své obecní zastupitelstvo jen dvěma sbory volebními, měly voliti do sněmu dvě první třetiny voličů, dle výše daně v sestupném pořadí sestavených. Mimo ně voliti mohli virilisté, mezi kteréžto obecní řád z roku 1849 řadí měšťany, duchovní, učitele, státní úředníky, důstojníky a občany s akademickou hodností.

Listiny volební sestavití měl starosta obce spolu s okres. hejtmanem, který je spolupodepsati musel. O reklamacích v této ani ve venkovské kurii není v zákoně uvedeno ničeho, ač i ústava Bachova obšírně o nich pojednala. Voličové dostávali jako průkaz legimitace a volili ústně.

V kurii venkovských obcí ustanovena volba nepřímá prostřednictvím volitelů. Jest to proti ostatním kuriím zkrácením, které je tím větším, že počet volitelů ustanoven jedině počtem domácího obyvatelstva té které obce a sice tak, že na každých 500 duší připadl jeden volitel a na zlomek 250 také. Malým obcím dostalo se po samostatném voliteli. Připomínám, že poslední sněm stavovský dával jednoho volitele na 300 obyvatelů bez ohledu na počet příslušníků obcí! . . .

Volitele voliti měli v obcích o třech volebních sborech voliči I. a II. sboru a v obcích o dvou sborech volebních dvě první třetiny voličů, dle výše daně seřazených. Omezení volebního práva určitým censem daňovým tu zákonem nenařízeno.

Ač prozatímní obecní řád z r. 1849 pro volby do obecního zastupitelstva připouštěl volbu plnou mocí, není ve volebním řádě Schmerlingově, který s tímto obecním řádem těsně souvisí, o volbě plnou mocí v kurii městské ani ve venkovské zmínky a výslovně se připomíná a privileguje jenom pro kurii velkostatkářskou. O způsobu volení spolumajitelů realit, o jejichž volení do obce prozatímní řád obecní v § 33. určitě mluví, Schmerlingův řád rovněž ničeho neuvádí a otevřel pole volebním machinacím.

Schmerling odvrhl také zásadu, kterou s Bachem r. 1849 podepsal, že totiž volební právo na sněm zemský jest analogickým volebnímu právu na radu říšskou a nepřipustil ve svém zákoně, aby se přímé daně, v rozličných způsobách předepsané, voličům sečítávaly, jak se to nyní k volbě do rady říšské děje, a nedovolil, aby se daň manželky připočetla manželovi, daň nezletilých dětí otci. Zásada ta byla by prospěla českému voličstvu.

Největších křivd dopustil se na českém lidu rafinovaným a strannickým složením volebních skupin, které jest po většině dosud platno a známo. Ze skupiny městské vyloučil Bučovice, Brtnici, Podivín a Třešť, kterážto města dle ústavy z r. 1849 do skupiny městské byla vrážděna, a přidal tam 13 dalších měst. Jsou to: Vyzovice, Uh. Ostroh, Bzenec, Veselí, Konice, Kelč, Zlín, Val. Klobouky, V. Byeš, Štramperk, Tovačov, Hulín a Úsov. Měst těchto, hlavně oněch se židovskými samostatnými obcemi, užil z části na posilu německosti jednotlivých skupin volebních, z části jimi maskoval úskok, kterým utopil důležitá města česká ve skupinách německých a tím několik nerozhodných skupin změnil na doménu německou. Za to celou řadu důležitých míst ponechal ve skupině venkovské. Uvá-

dím jen Náměšť asi se 3060, Břeclavu asi se 3600, Bystrici pod Host. se 2220, Rožnov asi se 3215 obyv. atd.

Na machinace ukazuje to, že města jednoho hejtmanství, která přirozeně tíhla do jedné skupiny, rozdělil a prospikoval jinými. Tak povstala skupina Příbor—Fulnek—Frenštát a od Bacha podržena skupina Krumlov—Ivančice—Morav. Budějovice—Jaroměřice, jejíž města patří do tří hejtmanství atd., Slavkov utopen ve skupině hustopečské, Tišnov ve skupině boskovické, Štramberk v Nov. Jičíně, ač národnostně byl nejbližší skupině frenštátské atd. atd.

Podobně naloženo s okresy venkovskými, kdež tím nastaly takové nepřístojnosti, že na př. skupina boskovská čítala na 72.000, vyškovská přes 67.000, uh.-hradištská přes 68.000, uh.-brodská přes 72.000, val.meziříčská přes 66.000, znojemská přes 86.000 obyvatelů, kdežto skupiny německé čítaly: novojičínská 43.000, šternberská 41.000, mikulovská 46.000 a pod. duší. A nepřirozené spojování okresů také tu hrálo Němcům příznivou roli. Mimo to stížen českým okresům volební postup tím, že sloučeny 3—4 v jedno a poděleny dvěma poslanci, čehož u okresů německých nebylo. Tak sloučeny v jedno Brněnsko—Tišnovsko—Ivančicko asi o 106.000 obyvatelích, Hustopečsko—Břeclavsko—Židlochovsko—Kloboucko asi o 78.000, Kroměřížsko—Kojetínsko—Prerovsko—Zdouneccko o 71.000, Jihlavsko—Vel. Meziříčsko—Třebíčsko o 85.000 a Olomoucko—Prostějovsko—Plumlovsko o 95.000 obyvatelích.

Českému lidu křivděno i tím, že poslanci sněmu nevolili delegáty na radu říšskou dle kurií, nýbrž že libovolně a nepřirozeně slučovány skupiny volební ve spolek k volbě jednoho nebo dvou delegátů tak, že musela většina nabýti kandidátní listina německá. Tak ve skupině měst spojeny byly okresy 3—11—12—13—14, okresy 2—15—16—17, okresy 1—5—6—22—23—24—25—26 atd. V kurii venkovské slučováno podobně, takže se z českých poslanců dostali na radu říšskou delegáti toliko 4, ač měli v kurii venkovské většinu! . . .

Že se tyto křivdy staly od Schmerlinga zúmyslně, dosvědčil ve schůzi »Českého klubu« dne 15. března 1891 dr. Jan Palacký, řka: »Musím konstatovati, že volební řády Schmerlingovy byly sdělány zúmyslu pro nadvládu německou. Významná jest v té příčině procedura při stanovení volebních zásad, platných pro kurii velkých statků. Původně byl navržen census 1000 zl. Poněvadž se však shledalo, že by ve volebním sboru statků nesvěrenských byla majorita federalistisko-konservativní, bylo nařizeno dru. Brdiczkovi, který v dotyčných výpočtech pracoval, aby census snižoval tak dlouho, až centralisté budou mít většinu. A tak byl ustanoven volební census 250 zl.«

Křivda na českém lidu dovršena tím, že dáni poslanci obchodním a živnostenským komorám a tím propůjčeno určitým voličům volební právo dvojnásobné, kombinované — jednou volili v některé z kurií a po druhé svým hlasem i svojí daní rozhodovali o několika poslancích komor.

Schmerling pamatoval také na to, aby tento nespravedlivý a Němcům křiklavě stranící volební řád zabezpečen byl do nedozírné budoucnosti a sice tak pevně, aby vůbec nebylo lze cestou ústavní Němcům většinu na sněmu nazpět urvatí. Proto ukončil své dílo § 54., jímž zákonitě ustanoveno, že pokud trvá první perioda sněmovní, může se uzavřítí o návrzích na změnu volebního řádu absolutní většinou hlasů, po uplynutí první šestileté periody že však jest k takovému usnesení potřebí, aby nejméně tři čtvrtiny všech poslanců byly přítomny a aby nejméně dvě třetiny přítomných souhlasily.

Tím vlastně zavedl sněmovní veto a způsobil, že nynější volební řád zemský může býti změněn jenom buď oktroyírkou, kteroužto byl zaveden, anebo vzájemnou dohodou všech tří kurií sněmovních.

Ježto Němci jako beati possidentes na spravedlivou dohodu ani ve vyrovnávacím výboru r. 1898 nepřistoupili a dobrovolně nikdy nepřistoupí a ježto císař roku 1870 za ministerstva Potockého k deputaci českého

sněmu vyslovil, že oktroyovat již nikdy nic nebude, jest na snadě obava, že za vlády nynějšího panovníka český národ se ku spravedlivé opravě volebního řádu na sněm zemský nedostane zrovna tak, jak se k ní přes veškeré úsilí svých projevů na veřejných politických schůzích, na táborech a v bojích parlamentních i novinářských nedostal. V tomto smyslu třeba také sledovati veškeré pokusy, které čeští poslanci na sněmu zemském o změnu volebního řádu sněmovního činili, jest potřebí mimo jiné oceňovati je také jako budička a sýčka zlého svědomí vlády vídeňské i vedlejší vlády moravské a jest nutno vzít si z nich příčinné poučení a užití jich ku přípravě definitivního návrhu na změnu volebního řádu pro dobu jinou, příští, historicky velevýznamnou a vhodnou . . .

VI. Proti Schmerlingovu volebnímu řádu sněmovnímu opírali se naši poslanci hned od první volby, ze které na základě tohoto oktroyovaného řádu volebního do zemského sněmu přišli. Dr. Alois Pražák a soudruzi podali hned ve schůzi dne 9. dubna 1861 právní ohrazení. Odvolávalo se na moravský sněm zemský, který byl 24. ledna 1849 na neurčito odročen a do dnes rozpuštěn není, a vytýkalo, že některá ustanovení zemského řádu a řádu volebního nesouhlasí s diplomem říjnovým, v němž bylo slíbeno, že všech zvláštností země šetřeno bude. Speciální opravné návrhy však podány nebyly. Jménem českých národních poslanců podepsali ohrazení toto poslanci dr. Alois Pražák, P. Ignác Wurm, dr. Jan Bílý, MUDr. Fryc, professor dr. Helcelet, dr. Dvořáček a P. Weber.

Velkostatkáři konservativní podali podobné ohrazení prostřednictvím knížete Hugona Salma. Mimo tohoto je podepsali arcibiskup olomoucký Bedřich lantkrabě Fürstenberg, kanovník hr. Belrupt a 4 další velkostatkáři.

Němci již tehdy postavili se příkře proti českým poslancům a vůdcem svým drem. Giskrou z Brna bránili se i proti tomu, aby ohrazení byla protokolována.

Téhož roku poprvé vysílal moravský sněm zemské delegáty své na radu říšskou. Z Čechů se tam dostali

čtyři — dr. Alois Pražák, prof. dr. Helcelet, farář dr. Bílý a Valentin Kostelník.

Jak známo, nastoupili čeští poslanci na radě říšské za éry Schmerlingovy r. 1863 passivní politiku, do níž následovali je čeští poslanci z Moravy. Současně oprava volebního řádu ve smyslu požadavků českých ustala tlouci na vrata brněnského sněmu. A slučení jejího bylo potřebí, ježto mezitím r. 1864 vydán byl Schmerlingův obecní řád a volební řád do obecních zastupitelstev — a tím otevřena zadní dvířka volebních praktik. Neboť volební řád do obcí podstatně byl změněn a doplněn — a volební řád na sněm dosud se odvolával na obecní řád prozatímní z r. 1849!

Teprve za ministerstva hr. Richarda Belcrediho r. 1865 ozvala se žádost českého lidu za opravu Schmerlingova řádu. Dr. Alois Pražák totiž navrhl téhož roku sněmovně, aby změněn byl § 54. volebního řádu v tom smyslu, že sněm, nepouživ v prvním šestiletí práva změnití řád volební prostou většinou hlasů, může tak učiniti v šestiletí druhém.

Ač se zástupce vlády vyslovil pro návrh dra. Pražáka, byl zamítnut 50 proti 47 hlasům. Proti němu rozhodla strana střední, která život svůj počala r. 1864 a která se stavěla po bok rytíři Janu Chlumeckému, vlastnímu volebnímu impresariu a zákulisnímu vůdci tehdejších ústaváků.

V království českém téhož roku učiněn byl důraznější pokus o nápravu volebního řádu na sněm a podány určitější návrhy. Při tom bylo ostře bojováno proti »zvláštnímu a v jistém ohledu dvojnásobnému zastoupení jediného stavu a tudíž proti zvláštnímu zastoupení komor obchodních a živnostenských«. V české adrese, jejíž zpravodajem byl hrabě Clam Martinic, se praví: »Kdežto o všech ostatních stavech má se za to, že zahrnuty jsou ve všeobecném zastoupení měst a venkova, děje se výjimka jedině ve prospěch obchodnictva a průmyslnictva, čili raději ve prospěch zřízení, o němž velice pochybno, zda-li se hodí k zastupování a zejména k politickému zastupování řečeného stavu a kterých tak

je složeno, že účastenství obmezeno jest na kruh velmi úzký. Pro tento úzký kruh ono zvláštní zastoupení naproti celému ostatnímu obyvatelstvu tvoří jakousi výhradní politickou výsadu dvojnásobného účastenství ve volbách. Kdežto velkostatkáři, jakož i voličové ve všech okresích volebních II. a III. skupiny výslovně vyloučení jsou z takového dvojnásobného účastenství, dovoluje se ono jedině členům obch. komor, takže politická výsada jasně se zračí. Bychom i sebe ochotněji uznávali váhu průmyslu, nemá se to přece díti na újmu ostatních stavův, nejméně pak na újmu rolnictva, jež mimo všechnu pochybnost nejvýznamnějším jest činitelem národního blahobytu ....»

Roku 1866 opětně podal dr. Alois Pražák návrhy opravné a sice ve schůzi dne 23. listopadu. Mezi jinými požadavky uvedl, aby poslanci měst i venkovských obcí byli spravedlivěji rozděleni a aby skupiny městské byly znovu upraveny dle důležitosti, počtu obyvatelstva a poplatnosti jednotlivých měst a aby u přidělování jich ve skupiny volební vzat byl přiměřenější ohled na vzdálenost. O zrušení zastoupení komor nežádal.

Návrh jeho opětně propadl a sice 46 proti 54 hlasům, přičiněním strany střední. Zaznamenati sluší, že místopředseda baron Poche jménem vlády již tehdy uznal, že volební řád Schmerlingův skutečně obsahuje mnohá ustanovení, jichž oprava jest žádoucí, a prohlásil, že vláda proti návrhu dra. Pražáka ničeho nenamítá.

V únoru r. 1867 měl sněm moravský poprvé rozhodnou většinu autonomistickou. Dr. Pražák opětoval svůj návrh, aby i ve druhém šestiletí mohl býti volební řád zemský změněn prostou většinou hlasů. Návrh jeho byl 57 proti 37 hlasům přijat, ale nic dobrého českému lidu nepřinesl. Neboť v rozhodném okamžiku zavál do Vídně nepříznivý nám vítr, císař přiklonil se na radu Beustovu k centralistům a rozpustil sněm.

Usnesení moravského sněmu dostalo sankci dne 11. dubna 1867 a tím dána Němcům možnost a moc, aby volební řád Schmerlingův ještě více ve svůj pro-

spěch a proti českému lidu změnili. Čeští poslanci mimoděk sami umožnili Němcům, aby si ve smyslu zákonitě změny § 54. volebního řádu prostou většinou a bez ohledu na menšinu volební řád dle libosti upravili. Jen tak se stalo, že zákony o změně volebního řádu z roku 1869, 1870, 1871 a 1872 staly se skutkem a že do dneška jako upír ssají na prsou českého lidu na Moravě. A změna § 54., která se měla státí spásnou a blahodárnou pro celou zem, stala se bičem, který jsme svojí politikou trpného odporu i proti sněmu zemskému do ruky Němců sami vtiskli a sami na sebe upletli ....

VII. Následující Beustovy volby na sněm moravský nesly známku nejhoršího násilí vlády samé, která za každou cenu chtěla prosaditi většinu německo-centralistickou. Četníci zabavovali česká provolání a rozšiřovali německá, c. k. úřady namlouvaly voličům, že císař nechce, aby zvolení byli bývalí poslanci čeští a že proto hlasy na ně soustředěné budou neplatnými, vyhrožovali zavedením roboty a desátků, odvedení synů opozičních otcův, odejmutím vojenských dodávek atd. Ba v okrese zdouneckém rozeslány od úřadu následující dopisy: »Od c. k. okresního úřadu se panu představenému obce nařizuje, aby táž obec volila za poslance pana Umlaufa, okresního kroměřížského, any všechny ostatní obce se usjednotily, že jej voliti budou...« Na velkostatkáře poslán byl arcivévoda Karel Ludvík, aby agitoval s nejvyšším zmocněním pro kandidáty centralistické.

Proto také ve II. sboru velkostatku byli zvoleni 77 proti 54 hlasům centralisté. Autonomisté zachovali jen 5 mandátů ve svěřenském velkostatku, na venkově udrželi 22 mandáty, v městech ze 12 jenom 7 a klesli tedy ze 57 hlasů na 34.

Sněm sešel se 10. dubna 1867 a měl jednati o volbě delegátů na radu říšskou. Hrabě Egbert Belcredi navrhnul odmítnouti obeslání rady říšské, ústavácká většina však 59 proti 31 hlasu usnesla se ji obeslati. Čeští poslanci podali na to památnou deklaraci, nesúčastnili se volby,

opustili sněm a nastoupili politiku trpného odporu i proti sněmu zemskému.

Němci využítkovali nepřítomnosti českých poslanců k tomu, že beztrestně dopouštěli se násilí nejen proti svobodám občanským, proti českému tisku i právu shromažďovacímu, že upevňovali své posice v městech, že zemských peněz jednostranně využítkovali pro svoji stranu politickou, že ničili hospodářskou sílu českého lidu, a šli tak daleko, že hleděli zemský volební řád ještě více proti českému národu zostříti. Proto povstal zákon zemský ze dne 6. května 1869, dle něhož může sněm zemský zbaviti mandátu onoho poslance, který by se do 8 dnů do zasedání sněmu nedostavil a po upomenutí zemským hejtmanem se do 14 dnů neomluvil. Dle tohoto zákona, který podepsán je drem. Giskrou, byli pak čeští poslanci zbaveni mandátů a Němci usnášeli se o změně volebního řádu nerušeně a libovolně.

Téhož roku zákonem ze dne 13. ledna 1869 textován jest nově upravený § 18. volebního řádu, jednající o tom, kdože z práva volebního vyloučen a na jakou dobu.

Němci pocítovali přes přízeň vídeňské vlády, jejíž duší tehdy byl bývalý vůdce jejich dr. Giskra, slabost svoji v některých okresích a věděli, že velkostatek pro svůj centralismus jenom obzvláštním tlakem vlády udržeti mohou, a proto již 25. září 1868 usnesli se na zákoně, kterým žádali volební právo pro velkostatky obcí a chtěli rozšířiti městskou kurii o několik měst. Zákon tento však dle rozhodnutí ze dne 15. června 1869 nejvyššího schválení nedošel proto, »poněvadž při § 3. uzavřenou změnou volebních okresů sněmovních též změny v ustanovení skupin pro volení do rady říšské by nastaly, o čemž se strany sněmu žádný zákon uzavřen býti nemůže, nýbrž jenom návrh, aby o této záležitosti vydán byl zákon říšský, učiněn býti může, a poněvadž přivtělení oněch obcí, které jsou majetkem statků zemských nebo manských, k volební třídě velkostatkářské § 12. připustiti se nemůže«.

Proto v sezení dne 26. října 1869 podal dr. Sturm jako zpravodaj ústavního výboru zprávu a návrh, aby

sněm ustoupil od požadavku volebního práva pro velkostatky obcí a aby se usnesl připojiti ke skupině kyjovské město Bučovice, ke skupině holešovské město Bystřice p. Hostýnem, kterou tehdy Thonet ovládal, ke skupině třebičské židovskou obec třebičskou a ke skupině hranické město Podštát. Zároveň navrhl změny v § 10., aby volební právo rozšířeno bylo i na neplnoleté velkostatkáře, v § 11. změnu o volbě spolumajitelů velkostatků a v § 15. navrhl pro venkov census 5 zl. a volby volitelů na základě obecního zákona z r. 1864 a nikoliv z r. 1849 a v § 16. možnost voliti plnou mocí ve skupině měst i venkova. Současně navrhl změnit v § 36. počet členů volební komise v I. sboru velkostatku z pěti na tři a ustanoviti v § 38., že pro ten případ, kdyby se k volbě nesešlo ani tolik voličů, kolik jest potřebí k ustavení volební komise, smí místodržitel odložití volbu na den pozdější. Mimo to žádal v § 52. ustanovení, že přijetím volebního certifikátu zavazuje se poslanec k vykonávání mandátu poslaneckého a že, vrátí-li tento certifikát do 8 dnů, volba jeho pozbývá platnosti a má se obnoviti.

Němci byli mezi sebou a přijali tyto zprávy bez odůvodnění a bez debaty. A měli k tomu příčinu. Neboť nebyli by mohli odůvodniti, proč připojují ke skupině hranické Podštát a nikoliv Kelč, proč připojují ke skupině třebičské židovskou obec třebičskou a nikoliv také Podklášteří, které s touto těsně souvisí a městu Třebíči jest mnohem blíže nežli obec židovská, anebo proč k ní nepřipojují Brtnici nebo Třešť, kterážto města již za ministerstva Schwarzenberkova s městem Třebíčí společnou skupinu volební tvořila atd.

Část návrhu Sturmova, týkající se oddílu všeobecného, byla císařem potvrzena a nese datum 1. května 1870. Spolupodepsán jest hr. Taaffe. Část, která se týkala rozšíření volebního práva v kurii městské, tehdy schválena nebyla. Zůstal tedy v zákoně rozpor o tom, že volební právo v kurii venkovské odvolávalo se na obecní řád z r. 1864 a volební právo měst na obecní řád z r. 1849!

Na základě tohoto opraveného řádu konaly se první volby již v červnu 1870. Poněvadž vedly k dalším změnám volebního řádu ve smyslu ústaváků, uvedu z nich několik dat.

Na Litovelsku zvolen byl P. Vodička 82 proti 70 hlasům, které obdržel litovelský c. k. hejtman Brosch; na Hranicku zvolen hr. Egbert Belcredi 66 proti 50 a na Znojemsku rolník Podveský 78 proti 77 hlasům ústavákům. V okresích městských prorazil ve skupině Dačic starosta Kyjánek z Telče 293 proti 290 a ve skupině Uh. Brodu dr. Šrom 349 proti 330 hlasům, které obdržel c. k. okr. hejtman Matzenauer. V Boskovicích prošel ústavák dr. Ptaczek 281 proti 258 hl., které obdržel Prziza z Konice, v Hranicích c. k. okr. soudce lipnický Abendroth 360 proti 342 hlasům českým, v Prostějově Zajíček 404 proti 328 hl. Flor. Nováka, v Kyjově dr. Budík 354 proti 315 hlasům českým, v Kroměříži dr. Benesch 207 proti 187 hl. dra. Mildschuha, v Uh. Hradišti ústavák Aulich 326 proti 187 hlasům českým, v Příboře zvítězil ústavák 243 proti 148 hlasům českým atd.

Němci, kteří při volbě jenom pomocí vlády a okresních hejtmanů, z nichž několik na sněm v pochybných okresích kandidovali, zvítězili, ukázali se nespravedlivými a násilnickými i při verifikaci voleb a z malicherných důvodů i proti znění zákona zrušili volbu na Dačicku, Uh.-Brodsku a Znojemsku, prohlásili německé protikandidáty za zvolené a přes protesty českých voličů potvrdili volbu svých kandidátů na Boskovsku, Kyjovsku, Hranicku i v Prostějově. Při verifikaci českých voleb se dušovali a bili v prsa, že jest nezbytno dle doslovného znění zákona se držeti a že nelze sebe menší odchylky od něho připustiti, ale tam, kde se jim to hodilo, vykládali si zákon dle své libovůle. Tak odvolávali se na obecní řád z r. 1864, ač volební řád sněmovní při volbách ve skupině měst dosud platně se odvolával na obecní řád z r. 1849.

Tak učinili co nejkřiklavěji v městské skupině dačické, v níž se sám dr. Sturm propůjčil ke guillotinování českého poslance ....

VIII.

Za ministerstva hr. Karla Hohenwarta (od 7. února r. 1871 do 26. října 1871), za něhož byl dr. Habětínek ministrem spravedlnosti a ministerský rada Jireček ministrem vyučování a kultu, vstoupili čeští poslanci z Měru opětně do sněmu zemského. Věřili slovům císařského reskriptu korunovačního a očekávali dle uveřejněného programu vlády »úplnou rovnoprávnost, rozšíření zákonodárné a administrativní moci zemského sněmu, přímé volby ve všech skupinách sněmovních a rozšíření aktivního práva volebního«. Vzpomenuli zajisté při tom i slov císařského reskriptu ze dne 26. září 1870, který byl vydán sněmu království českého a pravil: »Stížnosti na nedostatky volebního řádu ze dne 26. února 1861 neuzly od Nás nepovšimnuty. Postaráme se o to **důtklivě**, aby se stížnostem těmto vyhovělo« ....

Autonomisté měli za Hohenwarta na sněmu většinu a ústaváci abstinovali, udávající za důvod, že volby za Hohenwarta vykonané jsou nezákonnými. Zajímavé jest, že i zemský výbor tehdy revoltoval a odepřel zkoumati akta volební proto, že neuznal zvolený sněm zákonným. Neboť prý bylo volební právo nezákonně rozšířeno vpočítáním válečné přírážky k dani přímé a ve II. sboru velkostatkářském prý byli k volbě připuštění oprávnění voličové.

Za město Prostějov byl tehdy zvolen c. k. rytmistr-auditor Florián Novák 567 proti 485 hlasům Zajíčkovým. Čeští kandidáti byli též zvoleni v městské skupině Kroměříže, Kyjova, Příboru, Hranic, Holešova, Uherského Brodu a Dačic. Proti volbě ve II. sboru velkostatkářském, kdež zvoleni byli 82 ze 156 hlasů kandidáti autonomističtí, podal rytíř Jan Chlumecký obsáhlý protest. Stěžoval si v něm mimo jiné na to, že byli k volbě připuštění 3 kanovníci kapitoly olomoucké, ač jsou jen dočasnými uživateli části kapitolních statků a nevyhovují doslovnému znění § 10. volebního řádu, nejspíše majiteli těchto statků. Při tom nepřimo doznal, že v tomto bodě má vláda pole k libovůli. Neboť titíž uživateli velkostatků byli roku 1861, tedy za Schmerlinga,

do listin voličských vrekamování a při volbě v r. 1867 zase z listin vyrekamování! Protest žádal dále zrušení hlasů preláta Belrupta, který odevzdal hlas za kapitolu olomouckou, ač nikde jako její zástupce uveden nebyl, a za zrušení hlasu arcibiskupa Fürstenberka, který volil plnou mocí za kurátora, ač legitimační lístek zněl na jméno majitele, pod kuratelou stojícího. Uvádím tyto případy jako doklad, že zákon Schmerlingův nutně potřeboval oprav a že z jeho nejasnosti těžila vláda pro vlastní potřeby. Neboť totéž bylo v okresích městských, kde vláda dle zájmů svých přičítavati dala válečnou přírážku k dani přímé nebo ji z volebního práva vylučovala ....

Protesty německé naznačily svým obsahem, jakým způsobem za ústaváckých vlád byli čeští voličové v různých otázkách zkracováni. Vždyť stal se případ, že proti volbě za město Prostějov poslala advokátní kancelář dra. Triescheta reklamaci k ruce volební komise proti zanesení 27 voličů do listin volebních, ač dle § 40. platného volebního řádu komise volební směla rozhodovati jen o odmítnutí takového voliče, který by byl od sestavení voličských listin pozbyl některé vlastnosti, pro kterou volebního práva nabyt. Protest nebyl ani podepsán! ....

Při jednání o protestu proti volbě za skupinu Frenštátu projevil verifikační výbor poprvé mínění a náhled, že ku platnosti plné moci není potřebí podpisu dvou svědků, a uznal za platné takové hlasy německých voličů z Fulneku. Německá většina sněmovní ani před tím ani potom tak blahovolnou k českým hlasům nebyla! ....

Hned v prvním sezení nově zvoleného sněmu dne 14. září 1871 podal místopředseda hr. Zikmund Thun jako vládní předlohu osnovy zákonův a) o změně §§ 3., 12. a 38. zemského zřízení, b) nového řádu volení do sněmu a c) změněného dodatku k zemskému zřízení.

Dle změny § 3. zemského zřízení měl sněm na příště sestávat ze 106 poslancův a sice a) z arcibiskupa olomouckého a biskupa brněnského, b) z 30 poslanců

kurie velkostatkářské, c) z 31 poslanců kurie měst a d) z 38 poslanců kurie venkovské. Skupina poslanců za obchodní a živnostenské komory měla odpadnouti a místo ní měla býti zavedena e) nová třída velkých průmyslníkův o 5 poslancích.

Dle § 12. měla každá z těchto tříd ze sebe voliti jednoho člena zemského výboru a z plena sněmovny měli se voliti přisedící tři.

Osnova nového volebního řádu přinesla pronikavé změny řádu Schmerlingova, hlavně o volení v městech a v obcích venkovských, i v rozdělení okresů volebních. Zajímavo jest, že podstatu volebního práva na sněm řešila jako ústava ministerstva Schwarzenberkova a že většina Hohenwartových změn objevuje se ve volebním řádu pro radu říšskou, který byl za Auersperka dne 2. dubna 1873 vydán a do dnes je platným a že přes to nebyla pojata mezi změny volebního řádu na sněm zemský, které za téhož ministerstva na Moravě uzákoněny byly. Bylo by zajímavé věděti, je-li tato část návrhu ministerstva Hohenwartova originálem, z něhož Auersperk-Lasser-Chlumecký čerpali, nebo byl-li návrh ten již od doby ministerstva Schwarzenberkova pro říšskou radu připravován a Hohenwartem pro volbu na sněm zemský přizpůsoben.

Hlavními změnami navrženy byly: zvýšení censu pro kurii velkostatku na 400 zl.; census pro novou třídu velkopřůmyslníků 1000 zl.; snížení censu v městech; zavedení řádného reklamačního řízení; zrušení posavadní odvislosti volby sněmovní od volebního řádu do obcí; zavedení přímých voleb i ve skupině obcí venkovských a ustanovení každého města, ve městské kurii vedeného za volební místo. Většina těchto změn jest spravedlivou a bohužel, dosud úplně provedena není, ač jest denním požadavkem českého lidu.

Důležitou změnu zaváděl § 2., který zrušoval dva volební sbory v kurii velkostatkářské a ustanovoval, že pro tuto kurii jest celé markrabství moravské jediným okresem volebním.

§ 6. ustanovoval, že každé město kurie městské jest místem volebním a město prvé jmenované, že jest hlavním městem volebním, z něhož se výsledek volby vyhlašuje.

Dle § 9. měl místopředseda po domluvě s výborem zemským ustanoviti v každém okrese venkovské kurie několik volebních míst.

Dle § 11. ustanovena pro volbu ve skupině velko- statku jako rozhodující jedině daň pozemková a ustanoven census 400 zl. místo dosavadních 250 zl.

Dle § 12. čítala se u velkopřůmyslníků jako daň volební daň z výdělků i daň z příjmův a census určen na 1000 zl.

Dle § 13. snížen volební census pro město Brno na 10 zl., pro města, která samostatně volila, na 8 zl. a na 5 zl. pro ostatní města, jakož i pro kurii venkovskou, pro kteroužto tak již dr. Sturm r. 1869 navrhoval. Daň počítána jen přímá. Mimo posavadní virilisty měli volební právo dostati rezervní důstojníci, důstojníci zemské obrany, diplomovaní technici a pensionovaní učitelé.

Dle § 14. měla se k volebnímu právu sečítavati veškerá daň, která na osobu voličovu připadala, byť i s různými spoludržiteli předepsána byla zrovna tak, jak to osnova ministerstva Schwarzenberkova navrhovala a jak se to nyní při volbě do rady říšské děje. Zároveň dle § 15. měla se daň manželky a nezletilých dětí jako spoludržitelů přičítati k dani manželové resp. otcově. Volební právo tím vázáno na osobu a nikoliv na objekt zdanění.

§ 17. dával volební právo veřejným společníkům a osobně závazným komanditistům.

§ 19. odepřel volení plnou mocí ve skupině měst a venkovských obcí a nařídil tam volení osobní.

§ 21. ustanovil, že do sněmu nemohou býti voleni ve službě postavení úředníci dvorští, státní, zemští a úředníci fondů veřejných.

§ 26. zrušil úplně odvislost volby sněmovní od řádu obecního i sestavení volebních listin dle sborů poslední volby do zastupitelstva obecního a nařídil sestavení seznamů voličských tak, jak se to nyní pro volbu na radu říšskou děje, totiž dle abecedy a výhradně na základě daně nebo volebního práva virilního.

Připomenouti dlužno, že návrh Hohenwartův nikde nenařizoval ani nežádal k volebnímu právu na sněm placení daně po celý rok. Ježto náš volební řád na radu říšskou jest po většině totožným s návrhem Hohenwartovým pro volení na sněm moravský, dlužno považovati tento za nový a směrodatný doklad, že zákon nežádá jednorozhodného placení daně pro volbu na radu říšskou, jak to jest na Moravě předepsáno pro volbu na sněm zemský. Tím se naznačuje, jaké krivdy by se bylo dopustilo c. k. místopředsedství v Brně, kdyby při poslední volbě Skálově na radu říšskou bylo podlehló nátlaku Němcův a kdyby bylo od prostějovských voličů požadovalo povinnost placení daně po celý rok, jak to učiniti chtělo ....

Týž § 26. zavedl řádné řízení reklamační, kteréžto upravil § 28. na dobu osmidenní a nařídil podání reklamací u obecního představenstva a svěřil jejich vyřízení politickému úřadu, jak to dnes pro volbu na říšskou radu platí.

Dle § 29. zavedeny byly mimo legitimace také hlasovací lístky, jejichžto duplikáty vydávati mohl politický úřad a v čas volby volební komise. Tím zavedena volba tajná, jak ji konáme nyní na radu říšskou. Výslovně zde připomínám, že se od voliče žádalo, aby při volbě legitimační lístek jenom předložil a nikoliv, aby jej odevzdal, a nikde nebylo nařizováno, aby se legitimační lístky k volebním spisům přikládaly.

Počet poslanců v kurii měst a obcí venkovských určen byl hlavně obyvatelstva a výší placené daně.

Pro kurii městskou měl připadnouti jeden poslanec na 13.706 duší a na 53.729 zl. daně, v kurii venkovské na 42.248 duší a na 105.906 zl. daně. Byl to tedy

v kurii venkovské, ve které dle Schmerlinga připadl jeden poslanec na 52.000 duší, značný pokrok na cestě spravedlnosti.

Hohenwart ponechal v městské kurii města Bystřici p. H., Bučovice, židovskou obec Třebíče i Podštát, které tam dr. Sturm r. 1869 navrhoval, a připojil k ní také Podivín, který již sněm stavovský do kurie městské zařadil a který byl z ní od Schmerlinga vyloučen. V upravení značné části okresů městských zavedeny změny a navrženy pozoruhodněji následující skupiny volební:

9. Šumperk—Staré Město—Rýmařov—Šilperk;
10. Dvorce—Libavá—Beroun—Budišov—Podštát;
11. Zábřeh—Loštice—Úsov;
12. Litovel—Unčov—Mohelnice;
13. Hranice—Lipník—Kelč;
14. Nový Jičín—Fulnek;
15. Příbor—Štramberk—Frenštát;
17. Holešov—Bystřice p. H.—Hulín—Vsetín—Val. Meziříčí;
18. Uh. Brod—Vyzovice—Val. Klobouky Zlín;
20. Přerov—Kojetín—Tovačov—Vyškov;
21. Hodonín—Strážnice—Podivín—Kyjov.

Většina těchto skupin přibližně vyhovovala průměrnému počtu obyvatelstva 13.706 duší, jenom nová skupina Zábřehu čítala pouze 7108 duší a při staré skupině uh.-hradištské bylo ponecháno 8587 duší. Za to čítala skupina Šumperku 17.010, Přerova 17.715, Hodonína 16.174 a Holešova 16.238 duší.

Ježto bylo návrhem Hohenwartovým venkovským obcím přiděleno 7 poslanců, nastala ve skupení okresů v této kurii rozsáhlá změna. Dle návrhu měly po jednom poslanci dostati okresy:

1. Šumpersko a Staroměstsko;
2. Rýmařovsko—Výzenbersko;
3. Zábřežsko—Šilpersko;
4. Litovelsko—Konicko;
5. Mohelnicko—Unčovsko;
6. Šternbersko—Dvorecko—Libavsko;
7. Olomoucko;

8. Prostějovsko—Plumlovsko;
9. Hranicko—Lipensko a enklávy moravské v soudním okrese opavském ležící;
10. Novojicko—Fulnecko;
11. Místecko—Mor. Ostravsko;
12. Příborsko—Frenštátsko—Rožnovsko a enklávy moravské v soudním okrese bíloveckém;
13. Val. Meziříčsko—Vsacko;
14. Uh. Brodsko—Val. Kloboucko;
15. Uh. Hradištsko—Uh. Ostrožsko;
16. Holešovsko—Bystřicko pod H.;
17. Vyzovicko—Napajedelsko;
18. Kroměřížsko—Zdounecko;
19. Přerovsko—Kojetínsko;
20. Vyškovsko—Bučovsko;
21. Slavkovsko—Ždánicko;
22. Kyjovsko—Hodonsko;
23. Břeclavsko—Strážnicko;
24. Židlochovicko—Kloboucko;
25. Mikulovsko—Hustopečsko;
26. Mor. Krumlovsko—Jaroslavicko;
27. Znojensko—Vranovsko;
28. Dačicko—Jemnicko—Mor. Budějovicko;
29. Jihlavsko—Telečsko;
30. Velko-Meziříčsko—Žďarsko;
31. Třebíčsko—Náměštsko—Hrotovicko;
32. Novoměstsko—Bystřice n. Pernšt.;
33. Mor. Třebovsko—Svitavsko;
34. Boskovsko—Jevíčsko;
35. Blanensko—Kunštátsko;
36. Brněnsko;
37. Ivančicko—Tišnovsko;
38. Enklávy moravské v soudním okrese osoblazském.

Dle tohoto složení volebních okresů měly nápadně nad projektovaný počet 42.248 duší skupiny: olomoucká 47.711, prostějovská 48.071, příborská na 50.000, blannenská 50.833, ivančická 51.286, uh.-hradištská 51.698, třebíčská 54.909, uh.-brodská 55.175, brněnská 55.490 a jihlavská 57.373 duší. Nápadně pod průměr měly

moravské enklávy ve Slezsku a skupiny: šternberská 24.177, novojická 30.314 a mor.-třebovská 34.039. Z toho vidno, že seskupení okresů dle počtu obyvatelstva zase mělo pro Němce značnější výhody.

Návrhem Hohenwartovým docíleno bylo přirozenějšího poměru mezi okresy českými a německými. Ale přes to zůstal i návrh Hohenwartův daleko za ideálem spravedlivého rozdělení volebních okresů, poněvadž na Moravě při tolika národnostně smíšených okresích lze spravedlivého seskupení docílit jen slučováním dle obcí a nikoliv dle okresů. Návrhem tímto mělo význačněji býti umlčeno 15.000 Němců ve skupině zábřežské, na 8000 ve skupině hranické a přes 10.000 ve skupině dačické. Za to by bylo bývalo umlčeno asi 11.500 Čechů ve skupině mohebnické, 12.600 ve skupině novojické, 10.000 ve skupině mikulovské a 15.800 ve skupině znojenské. Celkem tu opět nepoměr 33.400 Němců proti 50.900 Čechů, tedy opětně výhoda na straně německé.

Dle návrhu vlády bylo by do sněmu přišlo 30 poslanců velkostatkářských, 2 konservativní kněžští virilisté, 44 poslanců českých (za města 15 a za venkov 29) a 30 německých (5 za velkopřůmysl, 16 za města a 9 za venkov) a byly by nastaly poměry, podobné oněm v království českém, kde konservativní šlechta tvoří s českými poslanci většinu sněmovní. Rozdíl podstatný byl by nastal tím, že by Němci sami o sobě byli ztratili kvalifikovanou třetinu poslanců, jakéž dle konečného § 49. návrhu Hohenwartova bylo potřeba ku změně volebního řádu.

Třetí vládní předloha, opírající se o uvedené změny v seskupení okresův a měst, týkala se přídatku ke zřízení zemskému a upravovala seskupení, dle něhož měli býti voleni delegáti na radu říšskou ze sněmu zemského. Dle toho připadli na Němce ve skupině městské 3 a ve venkovské 2 delegáti, kdežto na Čechy v městech 5 a v kurii venkovské také 5 delegátů, tedy na Němce i se zástupcem velkopřůmyslu 6 a na Čechy 10. Tím podán nový důkaz, že vláda mohla si

upraviti složení říšské rady dle své potřeby a jak ústávké vlády mohly české obyvatelstvo na politických právech nespravedlivě zkracovati a význam německví na Moravě zveličovati a udržovati ....

IX.

Odbor sněmovní, který byl zvolen pro podání zprávy o vládních předlohách Hohenwartových, podal ústy zpravodaje dra. Aloise Pražáka sněmu referát v sezení 12. října 1871.

Dr. Pražák připomenul, že dle Schmerlingova řádu volebního připadlo na $\frac{3}{4}$ českého lidu z 68 poslanců měst a venkova pouze 35 a že výsledek útvaru sněmovny závisí vždy od volby ve skupině velkostatkářské. »Jest to stav tak nepřirozený, že není možno, aby ještě nadále trval. Morava beztoho bolně to nese, že postrádá hlavního města, tím bolněji pak se to lidu dotýká, když zastupitelstvo zemské tak sestaveno jest, že jen zpotvořený obraz celé země poskytuje«. Poukázal na to, že žádosti českých měst o přidělení k sourodým městům byly důsledně od Němců odmítány. Český Štamberk voliti musí s německým N. Jičínem, kdežto německý Fulnek musí přes Jičín cestovati, aby voliti mohl s českým Příborem a tak z většiny udělati menšinu atd.

V referátu uznány byly za důležité změny ustanovení, týkající se sdělování voličských listin, odloučení práva, voliti do sněmu, od práva, voliti do zastupitelstva obecního, úpravy volebních míst a snížení censu. V referátě se schvaluje, že komory obch. a živnost. mají býti zbaveny práva, voliti do sněmu. »Neboť ústavy tyto byly již v nebezpečí, že účastenství jich ve hnutí politickém a zvláště volebním dít se mohlo na újmu jich vlastního povolání odborného«. O nutnosti, na místo komor v život uvéstí nový faktor politický, nemohl se odbor úplně přesvědčiti, jelikož ve třídě měst vedle zástupců intelligence zástupcové zájmů obchodních a průmyslových došli platnosti.

Odbor se usnesl, aby rokování o řádu volení do sněmu odročeno bylo až do příštího zasedání a navrhl, naříditi zemskému výboru, aby ve srozumění s vládou sebral potřebný materiál statistický. Neboť jest prý ho

nutně třeba k sestavení volebních skupin městských i venkovských, jejichž nespravedlivost od vydání volebního řádu dnem 16. února 1861 co nejloubežji jest pocítována. Mezi skupiny městské třeba prý přibrati mnohá místa a města, mající znamenitý počet obyvatelstva a platící značnou daň, a co do obcí venkovských, bude třeba zameziti majorisování velkých menšin národnostních. »K vůli tomu bude velmi výhodno při některých volebních okresích nedbati hranic okresu soudního«.

Odbor upozornil, že bude záhodno do kurie měst zařaditi také městyse, jichž obyvatelstvo a daň, zvláště daň z průmyslu, převyšuje jisté určité číslo. A to bez důkladného propracování statistického materiálu spravedlivě provésti nelze, protož učinil odbor svůj návrh odročující.

Tak vyzněla zpráva odboru a byla sněmem jednomyslně schválena. Úmysl byl zajisté dobrý, dnes ale vidíme, že byl nepraktický. Neboť sněm se více ku projednání návrhu Hohenwartova nedostal. Jak se později politická situace vyvinula, nebyl by sice býval uzákoněn, ale přijetí jeho sněmem mohlo se státi pevným bodem, o který by se další opravné návrhy byly mohly opírat. Němci bývali rychlejšími a po každé volbě sněmovní bez dlouhého šetření a shledávání dát upravovali volební řád ve svůj prospěch. Věděli, že v Rakousku měnivá se vítr nenadále a byli proto stále připraveni, aby využitkovati mohli pohody sobě příznivé a zabezpečiti se na léta hladová. O správnosti mínění mnohých, jakoby byl odklad českých poslanců souvisel také s tím, že neměli žádných podrobně propracovaných návrhů na opravu volebního řádu zrovna tak, jak se to za jejich nástupců dalo, nemohu rozhodovati.

Uzákonění volební opravy Hohenwartovy nebylo by splnilo naděje a potřeby českého lidu, ale bylo by bývalo příjemnou etapou k dobytí sněmu zrovna tak, jak si Němci etapou z r. 1869, 1870 a 1872 hleděli panství v zemi a na sněmu pojistiti. Dle nyní platného řádu volebního jest ze 100 poslanců 36 českých a

32 německých, dle návrhu Hohenwartova byli bychom jich dnes měli 45 a Němci 29 ze 106. Mimo to lze s jistotou říci, že by v kurii velkostatku ústavácká šlechta nebyla prorazila.

Bohužel, pádem Hohenwartovým padl i jeho návrh volební opravy a přišel skoro v zapomenutí, nejsa ani v protokolech sněmovních podrobně zanesen. Jeden exemplář jeho jest uložen v zemském archivu a budí trpké vzpomínky. Uzákoněn jest z něho dnes pouze odstavec, jímž každé město stanoveno bylo za místo volební. Stalo se to teprve zákonem ze dne 14. dubna roku 1894.

Že návrh Hohenwartův řešil některé zásady ve smyslu požadavků českého lidu, svědčí to, že v podstatě byl r. 1889 českými poslanci opětován a že dosud za uzákonění některých jeho zásad žádáme.

V Čechách, kdež vláda Hohenwartova také podala sněmu novou osnovu zákona na změnu volení do sněmu, osnovu ihned projednali a přijali. Zmíniti tu dlužno, že tam navržen a přijat byl důležitý způsob volení ve skupině velkostatkářské. Kdežto na Moravě navržen byl pro celou zem jediný sbor volební s censem 400 zl., navrhla vláda pro království české volbu ve třech sborech volebních, aby zamezila úplné majorisování té oné národnosti. Pro I. sbor navrhla census 25.000 zl., pro II. sbor 2500 zl. a pro III. sbor 400 zl. daně pozemkové. Sněm i tuto část osnovy vládní přijal a tím dána příležitost, aby později upraveno bylo volení kurie velkostatkářské do rady říšské dle oddělených okresů volebních. Stalo se tak zákonem ze dne 4. října r. 1882, jímž rozdělena byla kurie velkostatkářská v Čechách na 6, v Haliči na 20, v Tyrolsku na 2 a v Bukovině na 2 volební sbory. Na Moravě i tehdy zůstalo staré bezprávi v plné platnosti.

X.

Po pádu ministerstva Hohenwartova nastala éra ministerstva Auerspergova, recte Lasserova (od 26. listopadu 1871 do 16. února 1879), které pro kruté vystupování svých ministrů nazváno bylo »kriminálním« a »šibeničním«. Největší a nejnebezpečnější náš nepřítel,

rytíř Jan Chlumecký, zasedal v něm jako ministr orby. Ministerstvo toto rozpustilo moravský sněm, prosadilo sankci druhé části návrhu dra. Sturma ze dne 26. října r. 1869, kterážto nese datum zákona ze dne 26. listopadu r. 1871, a vypsaló nové volby sněmovní.

Ani zákonem z r. 1871 nebyla uvedena volba v kurií městské v souhlas se zákonem obecním z r. 1864 a proto většina voleb v okresích městských provedena byla nesprávně. Autonomisté ztratili II. sbor velkostatkářský 82 proti 63 hlasům, ztratili také městskou skupinu Hranic připojeného Potštátu, Kyjov vlivem připojených Bučovic, dále Prostějov, Uh. Hradiště, Dačice, Uh. Brod a z venkovské kurie skupinu znojemskou.

Proti většině těchto voleb podány byly protesty, ale bezvýsledně. Neboť verifikační výbor jako v r. 1870 strannicky je vyřizoval a při jednání o volbě za skupinu Třebíče, ve které přes připojenou obec židovskou zvolen byl dr. Haněl 220 hl. proti 193 hl. ústavák Kallaba, postavil si na věčné časy pomník násilnictví a křivdy. Neboť referent dr. Zaillner (z Prostějova) navrhl, aby volba Hanělova byla zrušena pro formální chybu. Neboť prý voličům nebyly odebírány lístky legitimační a volební síň byla příliš malou, tak že nebyla snadnou evidence voličů (!) Důvody tyto byly tak směšnými, že velkostatkářský politik a ústavák dr. rytíř Harrasowsky je odmítal a navrhl, aby volba dra. Haněla byla uznána za správnou. Při tom ukázal na to, že zákon nikde nezakazuje vrácení lístků legitimačních a že jinde, zejména ve Vídni, legitimační lístky se volební komisí pouze vidují a voličům pro případ užší volby se vracejí. (Tak se to dnes všude děje!) Zároveň odhalil, že ve volební komisi zasedali oba kandidáti, kteří v tak malém volebním okrese voliče osobně znali, tak že zneužití vrácených lístků legitimačních bylo vyloučeno. Přes to po řeči dra. Sturma, který každé násilí proti českému lidu a tedy i toto schvaloval, byla volba dra. Haněla zrušena. O jasné intenci zákona ve smyslu návrhu Hohenwartova nezmínil se v této věci nikdo.

Toto násilí bylo v r. 1874 na pranýř přibito případem stejného zrna. Neboť týž referent dr. Zaillner usoudil opačně a navrhl ke schválení volbu poslance Kallusa, ač legitimační lístky voličům podobně jako v Třebíči vráceny byly. Při tom pravil: »Jelikož volitelové hlasující prokazovali se legitimačními lístky a dostavivší se volitelové též přiloženými spisy o volbě volitelů legitimováni jsou, navrhuje odbor legitimační schválení volby Kallusovy«. Tedy co uznal v r. 1871 za nejčernější, připustil za tři léta za bílé. Arciť, tehdy čeští poslanci již neabstinovali a sněmovní jednání kontrolovali ....

Proti volbě ve II. sboru velkostatkářském podal protest hr. Egbert Belcredi a dokázal nesprávnost volebních listin i praktik při volbě samé. Uvádím z něho jen, že mezi voliči zanešen byl rytíř Jan Chlumecký sám, ač měl Říkovice ve spolumajetku, že přes reklamaci ponechání byli v listině volební cizozemci, mezi nimi uherští příslušníci, ano i pruský tajný rada. Prelátům kapitoly olomoucké volební právo odepřeno, ač za stejných okolností k volbě připuštěn byl prelát svatotomský, a dovoleno odvoliti i těm, kteří statky své již byli prodali, ač v letech pozdějších rytíř Chlumecký opačné stanovisko obhajoval. Arciť protest byl bez debaty zamítnut ....

Na to státoprávníci sněmu neobeslali a Němci mohli opětně nerušeně pro sebe hospodařiti a se upevňovati. Byli při tom tak bezohlednými, že se usnášeli i při nedostatečném počtu přítomných poslanců a sice s vědomím místodržitele Webra.

Ježto Němci viděli, jak přes to, že českým volebním skupinám městským připojili 4 německé obce, posice jejich jest nejistou a od násilí vlády, c. k. okresních hejtmanů a verifikační komise odvislou, hleděli zavčas využitkovati politické situace a další změnou volebního řádu se upevniti. Proto k návrhu dra. Webra uložili v sezení dne 15. listopadu 1872 ústavnímu výboru, aby znova volební řád prozkoumal a vhodné opravné návrhy sněmu předložil.

Aby si při tom snáze vyhověti mohli, zbavili v sezení dne 4. prosince 1872 dvaatřicet českých poslanců mandátu a hned dne 6. prosince 1872 přijali návrh na změnu volebního řádu.

Změna týkala se ustanovení všeobecných a rozdělení skupin volebních.

Zpravodaj dr. Ignác Machavek, sekretář obchodní a živnostenské komory olomoucké, dovozoval, že účelem opravy v části všeobecné jest, aby odstraněny byly posavadní nejasnosti a doplněny mezery volebního řádu. Zatím ale podstatnějším, vlastním cílem měl upevniti nadvládu německou. Vidno to hned z ustanovení, že takové velkostatky, pro které bude v deskách zemských nebo manských otevřena nová samostatná vložka, jakož i noví spoludržitelé velkostatků mohou voliti až po době tří let. Stalo se tak zajisté v důsledku chabrusových voleb v království českém! Do § 12. vloženo mimo jiné, že také velkostatky státu a země práva volebního nemají.

§ 13. o volení v městech teprve v tomto zasedání uváděn byl v souhlas s volebním řádem do obcí z r. 1864 a teprve tehdy přesně vyznačen požadavek placení daně po celý rok a čestné občanství, jeden rok před volbou udělené. V tomto paragrafu zrušeno bylo odvolávání se na volební právo do obce v I. a II. sboru resp. na náležitost mezi první dvě třetiny voličů v obcích, které volily jen o dvou sborech, a poprvé přesně vytčen desítizlatový census pro všechny voliče ze řad poplatníků. Totéž navrženo v § 15. pro obce venkovské, kdež pro všechny voliče z poplatníků ustanoven census pět zlatých.

V § 16. vymezeno volení plnou mocí a vymezen způsob volby mezi korporacemi a z části i mezi spoludržiteli realit. Ustanovení, že každý velkostatkář plnou mocí voliti může, jako výsada i na dále podrženo.

V § 26. upraven postup, jak se volební listiny sestaviti mají z voličů, kteří do obce posledně volili, a z těch, kteří do té doby volebního práva nabyli, a navrženo pro města i venkov reklamační řízení a vymě-

řena pro ně třídení lhůta, ač za Hohenwarta určena byla na 8 dnů.

V § 27. ustanoveno, že volební listiny 24 hodin před volbou nelze měniti a v § 40. nařízeno volební komisi, že nesmí do voličských listin žádné nové voliče zapisovati. Konečně změněn text závěrečného § 54. v tom smyslu, že vynechán byl odstavec, dle něhož bylo možno v prvním šestiletí sněmovním stávající volební řád měniti absolutní většinou poslanců.

Těmito změnami volebního řádu sněmovního značně se omezoval vliv politických úradů na sestavení volebních listin i na vlastní výkon volby samé, ale účelnosti návrhu Hohenwartova nedosáhl. Neboť na úkor českého lidu ponechal vysoký census pro město Brno a ostatní města, ponechal nepřímé volení v obcích venkovských, ponechal volbu ústní, zabezpečil Němcům II. sbor velkostatku a podržel volení do sněmu v odvislém poměru k volení do zastupitelstev obecních, kteréžto bylo ve prospěch Němců upraveno.

Němci navrženými opravami chtěli se alespoň z části vymaniti z dosavadní bezpodmínečné odvislosti od milosti vídeňských vlád a při tom hleděli práva $\frac{3}{4}$ českého lidu ještě více zkrátiti.

Toho docílili novým násilím. Neboť přijali další návrhy na rozdělení skupin volebních a to jen těch, kde dosud byli od Čechů ohroženi anebo kterých by byli mohli dobýti.

Zpravodaj dr. Machanek namlouval sněmovně, že vodítkem ústavního výboru při tom bylo, aby nebyly značné minority některé národnosti majorisovány (!) a aby skupiny byly rozděleny dle možnosti podle národnosti, geografické polohy a vzájemných vztahů!! Slova jeho, že se při tom držel ohledů na počet obyvatelstva, na výšku daní a na počet voličstva, byla jen plevou, která měla zalepiti veřejnosti oči, aby neviděla v plně nahotě německé násilí, které na českém lidu znova spácháno bylo.

Ústavní výbor vzal si za podklad skupiny, dle kterých se volili delegáti na radu říšskou, a v rámci jejich provéstí hleděl změny tak, aby jeden poslanec kurie venkovské připadl na 52.197 duší a na 130.722 zl. daně, ač již návrh Hohentwartův dával jednoho poslance na 42.248 duší a na 105.906 zl. daně.

Ve venkovských obcích doufal tím získati pro Němce skupinu dačickou, hranickou a znojenskou a upevniti posavadní skupinu mohelnickou. Proto vyloučil ze skupiny dačické okres telečský a přidělil ho k okresu jihlavskému. Zpravodaj nazval pak okleštěnou skupinu dačicko-jemnickou skupinou »převážně německou«, ač má většinu českou! Hranická skupina měla býti získána tím, že jí přidělen okres dvorecký, a skupina znojenská tím, že z ní vyloučeno Mor. Budějovicko a nahrazeno Jaroslavičkem. Skupina mohelnická posílána tak, že z ní vyloučeno Šilpersko a přiděleno Unčovsko. Současně navrženo, aby skupiny, které dosud volily po dvou poslancích, byly rozděleny ve dvě a aby po jednom poslanci volilo: Brněnsko-Ivančicko, Tišnovsko, Olomoucko, Prostějovsko-Plumlovsko, Kroměřížsko-Zdouncko, Přerovsko-Kojetínsko, Třebíčsko-Velkomeziřížsko a Jihlavsko s Telečskem, kteréžto odloučeno bylo od Dačicka.

Zajímavě při tom jest, že sestavení v první části jmenovaných okresů nevyhovělo, ba přičilo se zásadám, které dr. Machanek jako vodítko označil. Neboť pod určených 52.197 duší měly skupiny: dačická na 28.764, hrotovická na 47.254, mikulovská na 45.280 a litovelská na 39.022 duší, a za to zvýšen tento počet ve skupině šumperské na 76.509, ve znojenské na 66.694 a v mohelnické na 69.534 duší!

Porovnávají-li se nové skupiny dle výše daní, vidno na první pohled, že udávaný průměr 130.722 zl. daně nehrál při seskupování okresů žádného úkolu. Neboť na Dačicko-Jomnicko připadlo 74.000, na Litovelsko 79.000, na Hrotovicko 106.000 zl. daně a za to na Šumpersko 151.000, na Mohelnicko 158.000, na Miku-

lovsko 168.000 a na Znojensko 214.000 zl. daně. Prvotní skupiny byly jak dle počtu duší, tak dle výše daní udávaným průměrům mnohem blíže.

Národnostního oddělení také nedocílono. Neboť ve skupině dačické mělo býti umlčeno na 20.000, v hranické na 26.000, ve znojenské 14.000, v mohelnické 27.000 a v šumperské přes 6000 Čechů. Mimo to seskupováno i proti geografické i proti hospodářské zásadě, ježto Šilpersko, Unčovsko, Telečsko, Dvorecko, Krumlovsko a Jaroslavičko vytrženo ze skupin, s nimiž ode dávna v nejužších stycích bylo.

Se studem tu zmíniti se musím, že **zpravodaj dr. Machanek dopustil se při udávání a oceňování dat statistických, na základě kterých okresy volební seskupeny býti měly, i falšování číslic a klamání celé sněmovny.** Neboť připojení Dvorecka ke skupině hranické odůvodňoval tím, že prý skupina šternbersko-rýmařovská má 54.861 obyvatelů, ač tato dle sčítání lidu ze dne 31. prosince 1869 čítala pouze 41,352 duší, tedy ani tolik ne, kolik ústavní výbor za průměrnou číslici ustanovil. Falšování jest tím křiklavějším, poněvadž bylo maskováno tím, že mezi obce venkovské dr. Machanek počítal 13.509 obyvatelů města Šternberka, ač toto město zvláště vedeno jako samostatná skupina volební v kurii městské s tímtež počtem obyvatelstva. Vzpomeneme-li, jak si v olomoucké obchodní a živnost. komoře vede nástupce dra. Machanka, mimovolně odsoudíme, jak sekretáři olomoucké komory byli se zákonem a pravdou i spravedlností od počátku na štíru.

Při posilování německosti městských okresů užili Němci zvláštních vtipů. Vyzvali určitá svoje městečka, aby se hlásila o zařazení do městské kurie, a pak prohlásili, že jest nutno vzhledem na tyto žádosti okresy městské měniti. Na podobné žádosti českých obcí ohledu nebrali. Dr. Machanek dále zlomyslně a farizejsky uvedl, že prý ústavnímu výboru bylo divno, proč čeští voličové tak často se volby zdržují. A důvod

prý našel v tom, že jsou přiděleni k volebním okresům, které jim nejsou ani přístupny ani národně příbuzny. A tu prý usnesl se výbor odpomoci ve dvou případech tím, že vyloučil město Tišnov ze skupiny Boskovic a přidělil je ke skupině Nového Města a že vyloučil Hulín ze skupiny Holešova a přidělil jej ke skupině Přerova a to prý jen proto, aby mohl města Telč a Zlín vyloučiti z dosavadních okresů jejich a přiděliti je »sprízněnému okresu holešovskému«. Dr. Machanek měl tak naspěch s referátem, že polohu Telče určil v sousedství Holešova!

Účelem těchto manipulací bylo, pro Němce získati a posíliti skupinu Boskovic, Uh. Brodu a Holešova. Že jimi zvýšen byl počet obyvatelstva ve skupině Přerova na 15.000, Holešova na 18.800 a že klesl ve skupině Uh. Brodu na 9000 a Boskovic na 10.000, ústavnímu výboru nevadilo. Vždyť německý svůj cíl uplatnil i ve skupinách dalších. Neboť připojil k městu Prostějovu horskou vesnici Německý Brodek se 1639 obyvateli, takže nová skupina čítala 17.426 obyvatelů, ke skupině Krumlova městys Pohorelice z hejtmanství hustopečského, takže skupina tato obsahovala města ze čtyř hejtmanství, a ke skupině Třebíče městys Stonařov se 1771 obyvv., ač v blízkosti Třebíče jest uvedené již Podklášteří, městys Budišov a Třešť i Brtnice, kterážto poslední místa již za ministerstva Schwarzenberkova do skupiny měst pojata byla. Zároveň připojil Břeclav u ke skupině Hustopeče a Šilperk do skupiny Šumperka. Uvedená místa připojil prý k důležitým městům proto, že mají ráz měst (!), mnoho (!) obyvatelstva, velkou (!) poplatnost a průmyslovou (!) důležitost. Kdo ví, jakou vlastně vesnicí jest Německý Brodek, kdo ví, že tam místo několik námezdých tkalců žádného průmyslu není a že každá česká akciová rolnická sladovna platí více daně než celý Brodek dohromady, podiví se, kde nabral dr. Machanek odvahy k tolika lžím, a pochopí, jaké bezohlednosti a nestoudnosti Němci za ministra rytíře Jana Chlumeckého a sekretáře obchodní a živnostenské komory olomoucké byli schopni.

Připomínám, že na falešných výkazech o počtu obyvatelstva má také vinu tehdejší zemský výbor, jehož povinností bylo, aby sněmu předložil údaje pravé, a dodávám, že v zemském výboru tehdy zasedali pánové: dr. Karel van der Strass, dr. Frenzl, dr. Hugo rytíř Manner a dr. Wencliczke.

Dr. Machanek prohlásil po přečtení uvedených návrhů, že dle zákona ze dne 11. dubna r. 1867, týkajícího se změny § 54. v tom smyslu, aby i v druhém šestiletí mohl býti změněn volební řád absolutní většinou, změna tato, pokud se netýká voleb do rady říšské, provedena býti může absolutní většinou přítomných poslanců.

Debata rozvinula se jen při skupině Hrotovické, kde usneseno, aby volebním místem byly M. Budějovice, jinak přijaty návrhy ústavního výboru beze slova 61 hlasem.

Tyto návrhy zemského sněmu dostaly císařskou sankci v r. 1873 a sice na dvakrát: návrhy všeobecné části a venkovské kurie se týkající nesou datum zákona zemského ze dne 2. dubna 1873 a jsou spolupodepsány Lasserem a návrhy, týkající se změn v kurii městské, mají datum zákona ze dne 8. června 1873 a jsou podepsány Auerspergem.

Mimo jiné vady, kterými byla oprava tato těhotnou, třeba ještě zmíniti, že nedovedla rozšířiti volební právo na vrstvy nejširší a že nenařídila, aby poslancem mohl býti jenom ten, kdo v zemi řádně bydlí. Byla by se přiblížila liberálnímu volebnímu řádu sněmu ústavního z r. 1848 jakož i intencím, které na sněmu českém měl posl. Zeithammer, když pravil, že jest věcí spravedlivou, aby ten, kdo chce vykonávati své právo, budiž aktivní nebo passivní, se svým životem, svým smýšlením, svými zájmy a svým majetkem utkvěl v té půdě, v té vlasti, pro kterou zákony dávatí pomáhá.

Změnou v tomto smyslu mohla býti odstraněna nesrovnalost, že o osudech naší vlasti a o potřebách našeho lidu rozhodují lidé, kteří ani k zemi ani k lidu

srdce ani pochopení nemají a na zájmy jejich pohlížejí s ptačí perspektivy vídeňské; k tomu dodávám, že 10 moravských poslanců zemských na Moravě stálého bydliště nemá. Mezi nimi jsou: Ludvík Frankl, fil. rytíř Gomperz, Dr. Gustav Gross, svob. pán Jan Chlumecký, Vojtěch Johanny, Hubert svob. pán Klein, Max svob. pán Kübeck, Emanuel rytíř Proskowetz atd.

Změn volebního řádu sněmovního z r. 1872 třeba s českého hlediska co nejvíce litovati. Nazval-li jsem v předu boj náš o změnu tohoto volebního řádu cestou křížovou, byly na ni opravy z r. 1872 pro nás Velkým pátkem, od něhož jsme se přes vše úsilí nedostali k Bílé sobotě. Neboť cesta ke spravedlnosti byla nám zatarasena tak velkými překážkami, že jsme za 42 let volebního boje získali pouze 12 mandátů, ač nám jako většině obyvatelstva patří primát a většina ve správě země. V r. 1861 měli jsme 24, nyní máme 36 poslanců. Mimo to úpravou volebního řádu sněmovního z r. 1872, který jest až na změnu z r. 1894 nyní v plné platnosti, jest nám ještě na dlouho znemožněno, abychom většiny sněmovní získali. A v tomto vědomí tím více musíme litovati politiky trpného odporu, kterou naši poslanci i proti zemskému sněmu zavedli. Bez ní by německé násilí z r. 1872 nebylo bývalo možným! . . .

Na tento stesk navazují ještě zmínku, že Němci za české passivní politiky hleděli se upevniti tím, že v bývalých v pěti dalších městech povolili samostatné statuty a volební řady jejich upravili dle svých potřeb. Stalo se to v Jihlavě r. 1864, v Olomouci r. 1866, ve Znojmě a v Uh. Hradišti r. 1867 a v Kroměříži r. 1870. Že se to nestalo pouze z ohledu politiky národohospodářské, svědčí jejich počet 6, ač celé království české má pouze dvě města — Prahu a Liberec — s vlastním statutem, a Bohumír Valenta to ve svém spise o statutu města Uh. Hradiště výslovně podotýká, napsav: »Zvláště Morava byla tak hojně obdařena samostatnými statuty měst, aby živel německý byl sesílen v městech . . . Při tom zvláště moment politický padal a padá — na váhu.«

Tento význam politický vysvětluje § 13, odstavec b) volebního řádu na sněm zemský z r. 1861, kdež uvedeno, že k voličům dle poplatnosti mají se připojiti ony osoby, které na základě svých osobních vlastností aktivní právo v obcích požívají. Na základě tohoto ustanovení byli za voliče připouštěny celé řady tak zv. »bürgrů« bez ohledu na placení daně, ač zajisté původně byli Schmerlingem za voliče tohoto druhu míněni pouze virilisté z intelligence. Statuty nás mimo to po léta do menšiny stlačovaly v Kroměříži a v Uh. Hradišti a vysokým censem v Brně a v Olomouci do dnes umlčují celé řady českého poplatnictva . . .

XI.

Rok 1873 přinesl další zásadní změnu sněmu moravskému i sněmům ostatním. Vláda Auerspergova nemohouc ani novou krutovládou, ani rozpouštěním spolků a záložen, omezováním samosprávy, zavíráním redaktorů, pokutami peněžními a pod., zlomiti odpor českého lidu proti obeslání rady říšské, vytasila poslední trumf na okleštění práv sněmů a prosadila zákon, kterým bylo odebráno sněmům právo voliti poslance na radu říšskou. Zároveň zavedeny byly přímé volby na radu říšskou. Zákon je datován ze dne 2. dubna 1873.

Jak jsem již ve stati o éře Hohenwartově zmínil, obsahuje zákon ten ve mnohých odstavcích totožná, mnohde i doslovná ustanovení, jaká byla ministerstvem Hohenwartovým pro opravu volebního řádu na sněm moravský navržena. A jest při nejmenším podivno, že ministr Chlumecký doporučil pro veškeré země celého mocnářství zásady a zákony, které za špatné uznal pro sněm moravský . . .

První volby, které se konaly dle změněného řádu volebního z r. 1873, byly volby doplňovací v listopadu téhož roku. Opravy se Němcům osvědčily. Neboť získali na českém lidu městskou skupinu Boskovic, Třebíče, ba i Holešova, kdež zvolen byl Thonet 289

proti 283 hlasům, které dostal dr. Mykiška. Na venkově dobyli skupiny dačické 64 proti 34 hl., skupiny hranické 71 proti 54 hl. a v čisté české skupině uh. brodské dokonce propadl místopředseda klubu českých poslanců dr. Šrom 66 proti 83 hl., které obdržel ústavák Michálek. Také městská skupina Přerova byla ohrožena a teprve po tuhém boji zachována byla P. Wurmovi 513 proti 347 hl., které soustředěny byly na ministra Chlumeckého a byly výsledkem ministerského tlaku na státní úředníky a zřízení severní dráhy.

Tyto pohromy volební, zavedení přímého volení na radu říšskou a národní i hospodářské škody, které existenci českého národa vážně ohrozily, přiměly české poslance, že uznali konečně passivní politiku za národní zlo, upustili od ní a přes odpor dra. Palackého vstoupili dne 27. listopadu 1873 s poslanci I. sboru velkostatkářského opět na sněm, jehož se byli od 10. dubna 1867 s krátkou přestávkou za Hohenwarta vzdalovali.

Při vstupu svém na sněm podali kníže Salm, dr. Alois Pražák, a dr. Fanderlík obšírné osvědčení ve spisu, který byl od všech autonomistických poslanců podepsán. Němci byli tak zpupnými, že čtení tohoto osvědčení přes české dotazy a přes pilný návrh v plné sněmovně nepřipustili. Za nástroj k tomuto nepěknému násilí propůjčil se jim zemský hejtman svob. pán Vojtěch z Widmannů.

Osvědčení české potvrzuje »dobrodiní« německých oprav sněmovního řádu volebního jakož i neblahé ovoce passivní politiky a proto z něho některé části uvedu. Mezi jinými praví se v něm, že čeští poslanci se vracejí do sněmu, aby poukázali na to, že proti říjnovému diplomu vzato bylo sněmu právo voliti poslance na radu říšskou a proto, »aby výrazu zjednali stížnostem národa v jeho právech, v jeho hmotném i duševním vývoji těžce pokřivděného a poškozeného vladařením od jedné strany provozovaným a dosud trvajícím.«

Způsob tohoto vladaření vyličen byl v osvědčení takto: »Závazky, které zastupitelstvo země v příčině udělování podpor a zakládání škol bylo na se vzalo, nedodržány; s dávkami zemskými nakládáno téměř výhradně ve prospěch vzdělavacích účelů německého obyvatelstva země a vlastní strany; usnesení, která sněm učinil v příčině rovného práva jazyků zemských v úřadování zemského výboru jsou odstraněna . . . . Zavedení zastupitelstev okresních na Moravě, jichž země již od času, co samospráva obcí v život vstoupila, nanejvýš potřebuje a jež jsou základním pravidlem říšského zákona ze dne 5. března 1862, dále též zřízení hypoteční banky zemské bylo výborem zemským a vládou zmařeno, poněvač by zařízení to bylo vyhovovalo tužbám a zájmům většiny obyvatelstva . . . .

Na místě, aby nespravedlivý volební řád ze dne 26. února 1861 k tomu cíli sdělaný, aby většinu obyvatelstva země učinil menšinou na sněmu zemském, jsou v zasedání r. 1872 na úkor obyvatelstva českoslovanského volební okresy obcí venkovských, měst ještě nespravedlivěji rozděleny a takto počet zástupců národa českoslovanského ještě více ztenčen.

Celé soudní okresy a města s obyvatelstvem českoslovanským musí jako menšiny voliti s okresy, v nichž obyvatelstvo německé má převahu.

Německé obce, jež sotva důležitost městysů mají, připojeny k městům českým, by takto pomoci v městech voličiho, od vlády odvislého úřednictva německé většiny utvořeny byly. Jiná města ze skupin, k nimž způsobem přirozeným náležejí, za toutéž příčinou vytržena a k jiným připojena, aby se takto volba ve prospěch dosavadní většiny sněmovní usnadnila. Poukazujeme na okres jevičský, jenž při volebním okresu mor. třebovském ponechán, avšak německý okres dvorecký ze spojení svého s německými okresy šternberským a rýmařovským vytržen byl, aby takto v okresu hranickém obyvatelstvu českému volba obtížnější se učinila (falšování statistických dat drem. Machankem si osvědčení nepovšimnulo!) — Za touže příčinou připojena něme-

cká obec Brodek, nemající žádného významu obchodního ani průmyslového, se 1639 obyv. k českému městu Prostějovu s 15.787 obyvateli, a německému Potštátu s 1560 obyv. přiznáno právo voliti s městy a ono připojeno k českým městům Hranicím a Lipníku, čítajícím již 12.786 obyv., kdežto by přirozeným způsobem patřilo k volební skupině měst Libavé — Berounu a Budišovu s 11.609 obyv. německými. Týž účel sledován připojením německého Stonařova k Třebíči a Velkému Meziříčí, pak odloučením Tišnova od skupiny boskovické a připojením jeho ke skupině novoměstské.

Z téhož důvodu, přes všechny žádosti od dávných let se toho domáhající, ponechán Fulnek při české skupině příborské a české město Štramberk při německém Novém Jičíně . . .

. . . Poněmčování ústavů vyučovacích stalo se jakoby skutečnou soustavou . . . Proti záložním občanským v Prostějově, Kroměříži, Třebíči, Vyškově a Lošticích následkem denunciacie za nejmaličernějšími zámkami zavedeno vyšetřování pro domnělé překročení stanov a záložny pro domnělé poklesky ve správě v letech 1872 a 1873 rozpuštěny . . . Toto stíhání jakož i způsob, jakým při tom moci úřední užito bylo, zůstane trvalým pomníkem v dějinách utrpení našeho těžce pronásledovaného národa.«

Osvědčení dáno bylo v Brně dne 26. listopadu r. 1873.

V následujících letech podávali čeští poslanci systematicky návrhy na opravu volebního řádu sněmovního a Němci systematicky je zamítali. Uvedu o tom některé zmínky.

Dne 8. dubna 1875 interpeloval dr. Kusý, proč dosud zemský výbor nepodal zprávy o českých petičích, které již ve III. a IV. zasedání sněmu byly podány a žádaly opravu po případě odstranění volebního řádu z r. 1872. Zemský hejtman zodpověděl tento dotaz hůře, nežli by to byl dr. Sturm učinil. Příslušný

odbor sněmovní prý již r. 1874 se usnesl, aby se přes tyto petice přešlo k dennímu pořádku. Proto zemský výbor necítil se povinným o nich ani o pozdějších, které byly totožnými, jednati a to tím spíše, poněvač stávající volební řád nejvyšší sankcí stal se zemským zákonem!!! Pan zemský hejtman opomenul arcit' dodat, že Němci ve svůj prospěch několikráte měnili volební řád, ač byl od let s nejvyšší sankcí zemským zákonem . . .

Téhož r. 1875 zažádal Rožnov, aby byl povýšen na město a aby byl vřaděn do kurie městské. Byl sice pro tuto otázku zvolen zvláštní odbor, ale Rožnov do dneška volí ve skupině venkovských obcí! . . .

V sezení dne 3. května 1875 podali dr. A. Pražák a soudr. návrh: »Výboru zemskému se nařizuje, aby konal porady o změně volebního řádu na sněm zemský a aby o tom podal v příštím zasedání sněmu zprávu, zvláště v tom směru, a) aby volební okresy měst a obcí venkovských utvořeny byly co možno vzhledem na národnost, daň a množství obyvatelstva; b) aby ve volebním okrese měst byla volba předsevzata v každém městě do tohoto volebního okresu patřícím a aby v každém okrese ustanoveno bylo hlavní sídlo volební.«

Při odůvodňování návrhu tohoto dokazoval dr. Pražák na základě statistiky z r. 1863 a 1871, že by z ohledu na daň měl míti velkostatek 17, města a obchodní komory 18 a venkov 63 poslance. Přiznal také, že vlastně přičiněním českých poslanců r. 1867 bylo umožněno změnití Schmerlingův řád volební absolutní většinou hlasů, a vytýkal Němcům, že této české vymoženosti »nerytířsky« využívali proti českému lidu. O velkostatku řekl: »Bohužel, že poměry časové působily, že statky zemské od r. 1848 víc a více přicházely do rukou osob, které nepovažují Moravu za svou vlast, které nepovažují moravský lid a národ za národ svůj, nýbrž kterým jest zakoupení statku právě jen tolik, jak jest jim založení nějaké dílny« . . . Jest to podobná stížnost, jakou jsem uvedl

při opravě volebního řádu z r. 1872, lituje, že nenařídila, aby poslancem zemským mohl býti jen ten, kdo v zemi řádné bydliště má . . .

Návrh dr. Pražáka jest ve druhé části souhlasným s § 6. návrhu Hohenwartova, byl opětován dne 1. října 1878 dr. Helceletem, dne 27. září 1882 dr. Šromem, dne 12. června 1884 dr. Helceletem, dne 11. prosince 1885 dr. Šromem, dne 15. prosince 1886 dr. Šromem a zákonem stal se teprve dne 14. dubna 1894. Tantae molis erat . . .

R. 1878 odbyvaly se v měsíci září nové volby sněmovní a poskytlly zajímavá data. Němci udrželi z městských skupin Kroměříž (241 proti 205 hl.), Boskovice, Příbor, Třebíč, Hranice, Holešov, kdež byl zvolen opětně Thonet 378 hl. proti 276 hl. Karla Bubely, i Prostějov, kdež ale propadl purkmistr Zajíček 297 hl. proti kandidátu spojených židův a Čechů dr. Trieschetovi, který obdržel 358 hl. Z venkovských skupin udrželi pochybnou skupinu dačickou (49 proti 47 hl.) a ztratili venkovskou skupinu Uh. Brodskou, kdež zvolen dr. Šrom 87 proti 66 hl., a skupinu hranickou (52 proti 74 hl.), kteréž jim tedy ani připásované Dvorecko trvale nezískalo.

Volebního řádu se dotýkajícími a zajímavějšími byly části jednání o verifikaci volby Auspitze za městskou skupinu Kyjova a volby Dr. Benesche za Kroměříž. Při prvé upozornil dr. Helcelet, že volba Kyjovská byla zúmyslně učiněna tajnou, ač volební řád předpisuje volení veřejné. Pravil také: »V zadní části místnosti volební byla sestavena skleněná klec; za touto skleněnou klecí seděla komise a sem musel každý volič vstoupiti a se vyzpovídati, koho volí. Nikdo však z ostatních voličů, ba ani ti, kteří bezprostředně u této klece volební stáli, nemohli slyšeti, koho volí.«

Navázav na volbu v Kroměříži, podal Dr. Fanderlík interpelaci: »Je-li pravda, že při právě vykonaných všeobecných volbách k sněmu moravskému nejen císařsko-královští úředníci političtí a finanční, ale i profesoři a učitelé c. k. středních škol, pak soudcové a

úředníci při c. k. sborových soudech a při některých c. k. soudech okresních obdrželi rozkaz dostaviti se k volbě a voliti kandidáty strany německé?« . . . Na to při verifikaci dra. Benesche nadhodil ironicky dr. Kozánek: nutí-li již vláda státní úředníky, aby volili německy, at k vůli svému i jejich pohodlí jednoduše po volbě připočítá vládnímu kandidátu tolik hlasů, kolik jest úředníků. Nebude pro volbu tolik křiku a výsledek bude stejný . . .

V sezení dne 2. října 1878 opakoval Dr. Kusý návrh, aby rozmnožen byl počet poslanců za obce venkovské a aby volební okresy zaokrouhlily dle národnosti. Arciť marně . . .

Do této doby spadá na konec vlády ministerstva Auerspergova dohodování Němců s Čechy dle programu dr. Fischhofa a hlavního redaktora »Neue Freie Presse« Etienna. V tom bylo Němci uznáno a nabízeno: »volební řády, jmenovitě v zemích českých, buďtež ve smyslu slušnosti upraveny. Pokud by opravy té bezprostředně a rázem dle zásady rovnoprávnosti nebylo lze dosíci, budiž aspoň postup opravy až do plné platnosti uvedené zásady cestou změny prostou většinou hlasů volným zachován. S odstraněním výsad velkostatkářských s německého stanoviska bude souhlaseno« . . . Arciť ujednání toto bylo krátkým snem, který byl dr. Herbstem přetržen, ale dalo volebnímu řádu Smerlingovu i násilnickým opravám z roku 1872 pečeť německé »neslušnosti«.

Charakterističtějšího obrázku podstaty a konce ministerstva Auerspergova-Lasserova, v němž rytíř Jan Chlumecký byl duší a protektorem volebních násilí i oprav, ani z české strany podáno býti nemohlo . . .

XII.

Ani éra Taaffova (od 14. srpna 1879 do 29. října 1893) nepřinesla českému lidu na Moravě žádoucí opravy volebního řádu sněmovního, ač mezi ústupky, za které čeští poslanci z království vstoupili dne 7. října

1879 na radu říšskou, byly prý »dosti závazné sliby ve věcech volebního řádu«. V Čechách sice přinesla r. 1880 vládní návrh opravy volebního řádu v kurii velkostatkářské, který byl německou většinou zamítnut, a za vlády její domohl se r. 1883 český národ většiny na sněmu v Čechách, ale na Moravě, jejíž poslanci již r. 1874 říšskou radu obeslali, nestalo se ani té nejmenší změny. Vždyť přes opětovné návrhy nedocílilo ani toho, aby census jako v Čechách a jako na radu říšskou snížen byl v kurii měst na 5 zl. ani aby každé město této kurie bylo místem volebním! V boji volebním arcif zamezila vláda Taaffova značný díl násilí a útisků, které politické úřady na kommando vedlejší německé vlády moravské na českém voličstvu páchaly, za její éry dobyl český lid několik mandátů, které mu patřily, ale pro spravedlivé rozdělení počtu poslanců, pro úpravu volebních okresů, pro rozšíření volebního práva mimo neupřímný pokus v r. 1883 ani prstem nehnuťo přes to, že v ministerstvu zasedal znalec volebních bojů moravských Dr. Alois Pražák. To svědčí o tom, že slova ministra Conrada, jakoby Morava nesměla býti poslovaněna, byla v zákulisí vepsána na prapor hraběte Taaffa dříve, nežli je ministr vyučování neopatrně byl pronesl . . .

Za místodržitele hr. Dra. Bedřicha Schönborna, který byl na Moravu poslán 8. listopadu 1881, opětovali čeští poslanci návrhy na změnu volebního řádu. Týkaly se však jen otázky snížení censu volebního na 5 zl. a ustanovení, aby každé město z kurie městské bylo místem volebním. Poprvé učiněn byl návrh ten Dr. Šromem dne 27. září 1882, tedy v době, kdy rada říšská jednala o snížení censu pro volbu do rady říšské na 5 zl. a v době opravy přímých daní.

Dr. Sturm a soudr. podali v tomtéž sezení návrh: »Výboru zemskému se nařizuje, aby vzhledem k opravě přímých daní, dílem již provedené a dílem ještě nastávající, použil všeskerého tu jsoucího materiálu a předkládáje zároveň všechny potřebné statistické výkazy v příštím zasedání o potřebě změny

volebního řádu sněmovního ve smyslu rozšíření volebního práva poplatníku zprávu a návrhy podal«. —

O obou návrzích těchto jednal sněm v sezení dne 20. října 1882. Jednání vyneslo na povrch nové zajímavé momenty. Tak Dr. August Weeber jménem německé většiny prohlásil, že prý není dobře, aby volební řád po kouskách se měnil, ač to Němci za ministerstva Chlumeckého dělali a ještě do dnes za Dr. Fuxe navrhují.

Dr. Šrom za českou menšinu podotknul, že není alespoň ke druhé části jeho návrhu potřebí sbírat statistická data. V r. 1872 byli s nimi Němci hotovi za 14 dnů a nebyli při nich příliš vybíravými. Vždyť jeden ze členů tehdejšího výboru volebního se vyjádřil: »Ona to nebyla data oficiální, ale — — byla to data!« — — A Dr. Kusý v ohnivé řeči naznačil, že statistiku z r. 1872 sestavil výbor politického spolku »Fortschrittsverein«, který se byl uvázal v úlohu, jak by slovanské obyvatelstvo chybným sestavením míst a okresů do menšiny bylo uvedeno. Týž poslanec zároveň dokázal, že účelem návrhu Sturmova jest, aby oprava volebního řádu ve směru rozšíření volebního práva na Moravě byla zmařena.

Dr. Sturm přiznal, že v r. 1872 neměl sněm oficiálních dat, ale sebrali a upravili prý je poslanci (!). Ovšem se nepřiznal, zdali to všichni dělali à la Dr. Machanek ve skupině šternberské. Při tom bez ostychu naznačil, proč jsou Němci proti rozšíření volebního práva na pětizlatové poplatníky. Oprava v tomto smyslu prospěla by prý jenom — českému lidu... Ostatně prý není třeba rozšiřovati volební právo na sněm, ježto sněm jest pouze institucí administrativní!! . . .

Dr. Weeber, poslanec za Olomouc, obhajoval připašování Potštátu ke skupině hranické i vyloučení Tišnova ze skupiny boskovské a zase pomáhal si nepravdami jako jeho olomoucký kolega Dr. Machanek. Tvrdil totiž, že ministerstvo Hohenwartovo navrhovalo připojení enkláv moravských ve Slezsku ke skupině

hranické a tím, že by jistě v této skupině volen byl Němec, poněvač by bylo v ní přibýlo 75 volitelů německých z enkláv. Zatím ale všech volitelů za enklávy v VI. periodě sněmovní bylo 72 a návrh Hohenwartův přiděloval skupině hranické pouze enklávy moravské v soudním okresu opavském ležící a mající pouze 7094 obyvatelů a tudíž nepatrný počet volitelů. Škoda, že si této nepravdy ani falsa Dr. Machanka čeští poslanci nepovšimli! — —

Zemský výbor předložil sněmu žádané statistické doklady dne 15. září 1883. Zpráva o nich jest v nedjednom ohledu zajímavou a proto z ní uvedu stručné ukázky.

Dle stávajícího volebního řádu bylo v městské kurii oprávněno 22.915 voličů, z nichž 19.855 bylo oprávněno voliti na základě daně. Daň jejich obnášela úhrnem 2,040.309 zl., takže jeden volič průměrně platil 103 zl. daně, kdyby se při vpočítání všech státních přírůžek byl podržel posavadní volební census 10 a pro Brno 20 zl., bylo by přibýlo asi 6865 čili okrouhle 30% voličů s daní 149.040 zl. čili 7·30% daně dosavadních voličů, takže by na každého bylo připadlo průměrně 21 zl. 40 kr. Kdyby se při vpočítávání přírůžek census byl snížil na 5 zl., bylo by přibýlo dalších 12793 voličů s daní 90.527 zl., tedy v okrouhlém počtu 56% posavadních voličů a 4·43% co do jejich daně. Na jednoho z těchto voličů bylo by připadlo průměrně 7 zl. daně. Sloučením obou těchto kategorií a připočtením 177 osob, které složily zkoušky na vysokých školách a volebního práva dosud neměly, bylo by přibýlo při censu 5 zl. celkem 19835 voličů čili u porovnání s počtem voličů posavadních 86% a daň přibylých voličů byla by obnášela 11·70% daně voličů posavadních.

Ve statistice kurie obcí venkovských uvedl zemský výbor změny, které by byly v počtu voličů nastaly snížením censu na nejmenší volební census do obcí, ač toho návrh Dr. Šroma nežádal. Posud bylo ve venkovské kurii 128.204 voličů, z nichž

bylo 124.511 k volbě oprávněno na základě daně (5 zl.) Daň jejich obnášela 3,868.656 zl., tedy na jednoho průměrně 31 zl. Snížením censu na nejmenší volební census do obcí (1 zl.) bylo by přibýlo 96.196 voličů s daní 244.412 zl. Na takového voliče bylo by tedy průměrně připadlo 2 zl. 54 kr. daně. Byli by se tím tedy rozmnožili voličové o 75% a noví voliči byli by representovali 6% daně voličů dosavadních.

Zpráva zemského výboru praví: »Z vylíčených takto poměrů vychází na jevo, že by změna volebního řádu na sněm zemský, která by se zakládala na snížení censu na 5 zl. pro městské okresy a dle toho také na přiměřeně sníženém censu ve venkovských obcích, měla tak velké rozmnožení voličů za následek, že by tím bylo v mnohých okresích u velké míře otřeseno právo dosavadních voličů, kdežto by daň, kterou noví voličové platí, nebyla v žádném poměru k vlivu, jehož by na výsledek volby nabyli«. — —

Ve zprávě této třeba mezi řádky čísti, že se »otřesením práva posavadních voličů« má rozuměti ztráta několika mandátů, které němečtí voliči nespravedlivým censem pro německé liberály uměle udržovali, a lze z ní již napřed vyčísti, jak asi dr. Sturm a ryt. Chlumecký s opravnými návrhy naložiti hodlají. Vždyť zemský výbor lišácky nadhodil ve zprávě té za poměrně spravedlivé, aby census pro kurii venkovskou snížen byl na 1 zl., bude-li pro kurii měst snížen na 5 zl., ač to ničím neodůvodňoval, ač již poslední sněm stavovský i první sněm novodobý stavěli volební právo venkova i měst na roveň a ač nástupci Sturmů z doby smířovaček přijali pro města i venkov společný census 4 zl., a upotřebil pak dát takto nabytých kubíjení návrhu dr. Šroma . . .

Zemský sněm přidělil zprávu tuto v sezení dne 27. září 1883 zvláštnímu odboru ku předběžné poradě. Předsedou jeho byl dr. Sturm, zpravodajem dr. Aug. Weeber a z českých poslanců zasedali v něm dr. Fandrlík, dr. Šrom a dr. Tuček.

Odbor vypracoval obšírnou zprávu o předlohách zemského výboru a předložil ji sněmu i s osnovou zákona, kterým se měniti měla některá ustanovení posavadního volebního řádu sněmovního. Zpráva i osnova zákona jest význačnou pro tehdejší politický vítr: Němci neodmítli ostentativně jako za ustaváckých vlád české opravné návrhy, nýbrž pojednali o nich široce, aby se ukázali nahore smířlivými a aby nedali hr. Taaffovi proti sobě ani té nejmenší zbraně. Ale v širokých slovech utopili české požadavky ještě hlouběji a mimo to pokusili se ve velkostatku a v kurii měst ještě více se upevniti jednak proti vládě, jednak proti Čechům.

Odbor navrhl, aby se k posavadní volební dani přímé připočítávaly přírázky státní, ale uznal za nutné, aby se posavadní census pro města 10 zl., pro Brno 20 zl. a pro venkovskou kurii 5 zl. ponechal. V důvodech odvolal se na upozornění zprávy zemského výboru. — Dr. Sturm jako předseda odboru vzal si za svědka přisedícího zemského výboru dra. Sturma. Ale ani tomuto plně nevěřil. Neboť o výkazech zemského výboru praví: »Jsou-li správnými . . .« Mezi jiným pravil: »Odbor nepřehlédl to, že by bylo ve všeobecném si přátí, aby dáno bylo ústavním institucím stálým rozšířováním práva volebního základu co nejširšího; avšak takový pokrok státi se musí dle náhledu odboru poněnáhla, nemá-li se pokračovati v otázkách pro stát a pro zem důležitých, směrem nejistým.« (Oč byl tu dr. Sturm a rytíř Chlumecký v této otázce za šlechtou z r. 1848! . . .) Odbor a jeho zpravodaj dr. Weeber se tímto vyslovil pro opravy po kouskách, ač týž dr. Weeber v sezení dne 20. října 1882 jménem dr. Sturma, Chlumeckého a celé německé strany opravování kouskové rázně odmítal! . . .

K žádosti českých poslanců o snížení cenzu na 5 zl. v městech odbor dodal, že by se v důsledku jeho měl census v obcích venkovských snížit na 1 zl. »Žádost za takovou opravu potud se nemůže považovati za spravedlivou, pokud všeobecné právo volební

zavedeno nebude; nebo se stanoviska abstraktního práva nedá se určití meze ohledně výše daně k odůvodnění práva volebního.« Mezi řádky čteno: »proto si ponecháme mezi této výšky danové, jaká prospívá nám Němcům« . . .

Zpráva odboru praví dále: že říšská rada zákonem ze dne 4. října 1882 svůj census volební snížila na 5 zl., pro moravský sněm zemský nemá směrodatného významu, poněvač prý obě instituce jsou podstatně různé. Dr. Bach, ryt. Schmerling a soudr. ve svém průvodním objasnění oktrojované ústavy ze dne 29. prosince 1849 tvrdili opak a upravili volební řád zemský na zásadě opačné! . . .

Dr. Sturm a spol., uznali v odboru, že jest třeba ohraničiti volební okresy dle národnosti jejich obyvatelů, poněvač »volební boj v nich je způsobivým škodlivě působiti v politické, národní a hospodářské poměry země«, ale, lišící, při tom opětne na mysli měli jen okresy, kde jim čeští voličové překáželi. Proto navrhli vyloučení Bzence ze skupiny Uh. Hradiště, vyloučení Slavkova ze skupiny hustopečské a vyloučení Strážnice s Bučovicemi ze skupiny Kyjova. Za to navrhli, aby Židlochovice zařaděny byly do kurie měst a odporučili v důsledku toho nové upravení skupiny 13. 15. a 16. takto:

Hustopeč—Břeclava—Židlochovice—Dolní Kounice;
Kyjov—Vyškov;

Uh. Hradiště—Hodonín—Uh. Ostroh—Veselí.

Za to utvořili skupinu novou:

Slavkov—Bučovice—Bzenec—Strážnice,

takže by byl počet poslanců v kurii městské zvýšen na 32.

Že pro české voličstvo předstíraná zásada dr. Sturma a spol. neměla platiti, toho důkazem jest, že Německý Brodek měl býti ponechán při Prostějovu, Stonařov při Třebíči, Štramberk při Novém Jičíně, Potštát při Hranicích—Lipníku a Fulnek při Příboru—Frenštátu.

Zajímavou jest »šikovnost« německé většiny odboru: u skupin, kde jejich plánům přízniv byl počet obyvatelstva, uvedli ho vedle jiných dat, za to ho opatrně zamlčeli u skupin jiných a uvedli tam jen číslice daní a voličů, ač se dosud nikdy závažněji na počet voličů neodvolávali. Neboť by k vůli veřejné ostudě nebyli mohli ospravedlniti, proč ku 945 voličům Prostějova bylo v zájmu země nutno připojiti 40 voličů Ném. Brodku, ke 755 voličům Hranic—Lipníka 75 voličů Potštátu atd., když Mikulov měl jen 526, skupina M. Třebové 578, skupina N. Jičína 510, Unčova 476 a Dvorců 501 voliče!! . . .

Jelikož prý zřízení nového městského okresu volebního bylo by se dotklo poměru zastoupení dle zájmů, měl odbor za slušné, navrhnouti také rozmnožení venkovských okresů ve stejné míře. Proto odporučil vyloučiti Lipnicko ze skupiny hranické, Bystřicko p. P. ze skupiny holešovské a utvořiti z nich novou skupinu volební. Dle toho byly by vznikly volební okresy:

Hranicko—Libavsko—Dvorecko;
Holešovsko—Napajedelsko;
Lipnicko—Bystřicko.

Ostatní skupiny volební měly zůstatí nezměněny a tisíce českého obyvatelstva měly i na dále tonouti ve skupině třebovské, novojičínské, mohelnické atd. Českému lidu mělo se dostati drobtu poslance za novou skupinu lipnicko—bystřickou, za to však měl býti připraven o mandát hranický, aby se vliv Němců na město Hranice stal ještě větším. Dle posavadního volebního řádu měl jeden poslanec kurie venkovské připadnouti na 52.197 duší, ale dle návrhu dra. Sturma & spol. byla by měla skupina hranická 39.959, holešovská 40.441 a lipnická 33.337 duší. Zpráva odboru to zúmyslně zamlčela a uvedla jen obnos daně a počet voličů, o počtu volitelů se ani nezmiňujíc. . . .

Nápadnou obavu projevili Němci o osud města Brna tím, že navrhli, aby přestalo při něm rozdělení na 4 volební okresy, a žádali, aby pro příště spojeny byly v jediný okres volební, který by volil 4 poslance.

Strach zajisté vyplynul z vědomí, že o volbách poslanců ve dvou okresích Brna rozhoduje státní úřednictvo, jehož hlas za ministerstva Chlumeckého disponovala vláda. . .

Rovněž projevili Němci strach o kurii velkostatkářskou, kterou by vlivem téže vlády lehko byli mohli ztratiti. Vadila jim velká moc místopředsedatele na sestavení volebních listin v této kurii, na kterou jsem ve stati o volebním řádu Schmerlingově ukázal a kteréžto za ústaváckých vlád dovedl rytíř Chlumecký proti konservativně-autonomistickému velkostatku tak chytře a bezohledně využítkovati. Chtěli docíliti, aby se nemohlo činiti jim, co sami po desetiletí činili nám. Proto navrhli změnu §§ 24, 26 a 53 řádu sněmovního v tom směru, aby moc místopředsedatele alespoň tak dalece byla omezena, by podávání reklamací proti jeho úředním opravám listin volebních se umožnilo a aby sněm směl při rozhodování o platnosti volby důvody reklamčního řízení a úřední opravy zkoušeti. Hlavní odstavec návrhu toho v § 24. zněl:

»Místopředsedateli přísluší též právo, voličské seznamy velkostatkářské z povinnosti úřední změnití nejdéle do 8 dnů před vypršením lhůty reklamční; podobné opravy budtež právě tak jako seznam původní vyhlášený a při tom položena k reklamacím osmidenní lhůta, kteréž se má počítati ode dne vyhlášení.

Podané reklamace, o nich učiněné rozhodnutí i s důvody, jakož i ty důvody, na jichž základě místopředseda z povinnosti úřední opravil seznamy voličské, budtež k volebním spisům přiloženy.

Ve třech posledních dnech před výkonem volebním nesmí se ve voličském seznamu více opravovati. Pročež musí ještě před touto dobou všechny reklamace býti vyřízeny a ustanovené voličské seznamy od místopředsedatele podepsány«.

Bude jednou zajímavo otázkati se ryt. Chlumeckého, jehož dílem tato část návrhu jest, vzpomenu-li si při

ni na sestavování volebních listin za Beusta a za svého »šibeničně-kriminálního« ministerstva a červenali se při vzpomínce na volby chabrusové... Záludnost této části »opravy« jest průzračnou tím, že žádána jen pro kurii velikostatku a nikoliv také pro kurii měst a obcí venkovských, kdež c. k. okresní hejtmani mají podobná práva jako místodržitel v kurii velikostatkářské. Návrhem tímto mělo býti uzákoněno další privilegium kurie velikostatkářské a to na zřejmý úkor kurií ostatních a jedině ve prospěch vládnoucí strany rytíře Chlumeckého.

Odbor navrhl dále, aby se zavedla volba tajná hlasovacími lístky ve všech kuriích změněním §§ 31, 32, 34, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49 a 51. sněmovního řádu volebního.

Na konec dal odbor otázku, zdali jest záhodno ponechati konečné usnešení o platnosti vykonaných voleb a o připuštění zvoleného do sněmu i na dále sněmu samému, kdež majorita může své moci zneužítí. Tím nepřímo odsoudil veškerá násilí, která německá většina sněmu moravského ve verifikačních výborech po desíletí bez-trestně páchala, dal svému předsedovi dr. Sturmovi a svému zpravodaji dr. Weebrovi a svému nápodovědovi ryt. Chlumeckému pro praeterito zaslouženou důtku i projev nedůvěry a uznal za vhodné, aby pro příště právo rozhodovati o platnosti sporných voleb přeneseno bylo na říšský soud, do jehož oboru působnosti náleží rozhodovati o porušení práv politických a tudíž i rozhodování, zda jednání správních úřadů při sestavování volebních listin, při přípravách volebních a při provádění voleb vůbec bylo zákonným. Ježto sněmení oprávněn odkazovati konečné rozhodnutí o platnosti sporných voleb jiné instanci, neučinil odbor o této otázce pozitivního návrhu a spokojil se s tím, že navrhne, aby se c. k. vláda vyzvala, by ústavní cestou tuto reformu provéstí hleděla. —

Čeští členové odboru podali proti návrhu většiny minoritní votum v tom smyslu, aby census v kurii městské snížen byl alespoň na 5 zl. přímé daně...

Uvedená zpráva odboru ani osnova jeho opravných návrhů nebyla vzata v poradu sněmu, poněvadž týž byl dne 20. října 1883 ukončen, a byla odevzdána zemskému výboru k dalšímu jednání. Ze se více do sněmovny ani nedostala, netřeba ani podotýkati. Čeští poslanci uznali ji za nepřijatelnou a dr. Šrom ji v sezení sněmu dne 30. října 1890 krátce odsoudil: »Poslanecké mandáty měly se o dva rozmnožiti, ale v tom směru, že zase většina sněmu si chtěla více mandátů zajistiti a obcím venkovským dárek jednoho poslance poskytnouti«. —

* * *

Volby sněmovní v červnu 1884 ukázaly, proč chtěl dr. Sturm a spol. měniti některé skupiny městské. Volby přinesly totiž Němcům ztrátu několika mandátů, hlavně v kurii měst. Ztratili Boskovice, Kroměříž (Bojakovský), Prostějov (Vojáček), Hustopeč (dr. Moravic), Holešov, (Bubela), Kyjov, Třebíč, Dačice, Příbor, Krumlov a Uh. Hradiště. kdež byl zvolen místodržitel hr. Schönborn proti purkmistru Protzkarovi. Z venkovských skupin ztratili Dačicko 41 proti 56 hlasům.

Proti několika volbám podány byly protesty a přivedly při verifikaci voleb nové otázky, týkající se volebního řádu, na přetřes. Dvě volby byly zrušeny: Vojáčkova za Prostějov a Noskova za Hustopečsko. V této skupině určován byl totiž nesprávně při několika obcích počet volitelů bez ohledu na počet domácího obyvatelstva, tedy podobně, jak se to později r. 1902 při volbě Kobzíkove v téže skupině stalo patrně tím, že lze v zákoně volebním shledávati mezeru, nesrovnalost. Neboť § 14. mluví o počtu obyvatelstva vůbec a § 29. o počtu obyvatelstva domácího.

Při verifikaci volby místodržitele hr. Schönborna v městské skupině Uh.-Hradištské a volby Vojáckovy objevily se značné rozpory při výkladu volebního řádu

sněmovního u spoludržitelů realit a to v důsledku toho, že tento uveden jest do souvislosti s volebním řádem obecním. Němci dokazovali, že k volebnímu právu nestačí předpis daňový, nýbrž že volič daň tu platiti musí ze »svého« majetku a že § 26. odstavec 4., který nakazuje politickému úřadu porovnatí volební listiny »se seznamy voličů obecních, s výkazy daní a s jinými pomůckami«, míněna jest »jinými pomůckami« kniha pozemková a té že musí odpovídati předpis daně z realit. Čeští poslanci naopak dovozovali, že pro volební právo ve smyslu § 13. rozhoduje pouze daň, a odvolávali se při tom na rozhodnutí správního soudního dvoru ze dne 17. října 1883 č. 2372 a ze dne 18. října 1883 č. 2373. Zároveň dokazovali, že v § 26. »jinými pomůckami« nemůže býti míněna pouze kniha pozemková, poněvadž tato nebývá vždy v čas do pořádku uvedena, a že by také musely za rozhodující připuštěny býti kupní smlouvy, pozůstalostní výkazy atd.

Vláda uznala stanovisko českých poslanců za správné. Zástupce její místodržitelství rada Januška odvolal se na citovaná rozhodnutí správního soudního dvoru jako na směrodatná a potvrdil, že »jinými pomůckami« dle nynějšího stavu z ákonodárství není míněna kniha pozemková a že volební právo řídí se jen dle předpisu daně. Měla-li by se »jinými pomůckami« míniti kniha pozemková, musel by se volební řád v tom smyslu opravití... A toho Němci ani svým obšírným návrhem z r. 1883 nečinili, ba nestalo se tak ani při pozdějších změnách volebního řádu r. 1894....

V jednáních o verifikaci zmíněných voleb bylo také Němcům dokázáno, že sami se neřídili a neřídí zásadami, které v českých volebních okresích požadují. Tak vedli v listinách jako voliče na příklad: »Dědici Donathovi«, ač tak jistě pozemková kniha nevykazuje, ba měli i mezi voliči »obec Uh. Brod«, »obec Potštát« a jiné, ač správní soudní dvůr již rozhodnutím ze dne 5. října 1877 č. 1411 volební právo obcí jako juristi-

ckých osob do obecního zastupitelstva a v důsledku toho i do sněmu odmítnul. Na toto jednání Němců měl rytíř Chlumecký adresovatí slova: »Es ist nicht leicht angesichts der Vorgänge, wie sie sich in Mähren abspielen, ruhiges Blut zu behalten, kühle Erwägungen eintreten zu lassen«, a nikoliv křivdu německou ještě obhajovati!...

Při verifikaci volby Vojáčkovy, který byl 2. června 1886 v Prostějově znova zvolen; vysloveno bylo od Němců stydlivé mínění, že prý spolumajitel smí podruhé býti v listině volební zanešen jako volič za svou vlastní daň, ale že nemá za oba hlasy voliti (!), nýbrž že si má vybrati odevzdání hlasu buď za sama sebe nebo za spolumajetek. Arcif sami praktikovali a dosud praktikují — opačně.... Dále hlásali, že manžel prý za manželku smí voliti jen tehdy, když sám jako volič v listině jest zanešen, poněvadž prý to § 16. žádá. A nedávno před tím v r. 1883 § 16. ve volebním odboru vykládali — opačně. Tím opětě poráželi souvislost sněmovního řádu volebního s volebním řádem obecním, který v § 4. výslovně praví, že za manželku vykonává volební právo manžel bez plné moci!...

Že toto předstírané mínění Němců bylo strannictvím a mělo účelem volební násilí, ukázala v r. 1890 verifikace volby ve skupině hranické a volby téhož Karla Vojáčka za Prostějov....

* * *

V r. 1889 podal dne 25. října dr. Šrom a soudr. nové návrhy a) na změnu § 3. zemského zřízení a b) návrh na změnu některých ustanovení řádu volení do sněmu. Hlavní zásadou jich byla osnova hr. Hohenwarta z r. 1871, ač to nikde ani při navrhování ani při odůvodňování nebylo vysloveno. Poslanců mělo býti 107 a sice a) 2 duchovní virilisté, b) 30 poslanců za velkostatek, c) 37 za města a obchodní komory a d) 38 a za obce venkovské. Zvýšení počtu poslanců o jednoho u porovnání s osnovou hr. Hohenwarta nastalo tím, že místo sboru velkopřemyslníků

hr. Hohenwarta ponechával dr. Šrom v platnosti posavadních 6 poslanců komor obchodních a živnostenských.

Změny v seskupení volebních míst žádány jen pro obce venkovské a sice pro 33 okrsky totožně s osnou hr. Hohenwarta. Výjimku tvořily skupiny 22—26, které byly navrženy takto:

Kyjovsko-Kloboucko;
Hustopečsko-Břeclavsko;
Krumlovsko-Židlochovicko;
Mikulovsko-Jaroslavicko;
Hodonsko-Strážnicko.

Mimo to žádáno bylo jako v osnově Hohenwartově, aby každé město bylo místem volebním, a census pro města 5 zl. O volby přímé pro venkov, oddělení volebního práva na sněm od volby do obecního zastupitelstva atd., jak to v r. 1871 vláda podávala, návrh dra. Šroma nežádal.

K odůvodnění svého návrhu vzal si dr. Šrom za základ referát dra. Aloise Pražáka ze dne 12. října 1871....

Rok 1889 vynesl na světlo návrh německých poslanců Schmidta & soudr., který záhodno zaznamenati. Zněl: »Výbor zemský se vybízí, aby otázku, zda-li by čestným občanům aktivní a pasivní právo volební do obecního zastupitelstva odejmuto býti mělo, v úvahu vzal apo případě dotyčné návrhy učinil«. Že by kladné vyřízení tohoto návrhu bylo mělo za důsledek odejmutí volebního práva čestným občanům i do sněmu zemského, jest na blední. Proto dr. Sturm návrh ten ku projednání nepřipustil. Vždyť dle výkazu z r. 1883 čestných občanů měla židovská obec v Prostějově 13, v Břeclavě 14, ve Slavkově 4, v Boskovicích 8, v Jevíčku 6, v Ostrohu 4, v Hranicích 11, v Lipníku 5 a v Uh. Brodě dokonce — 44!...

* * *

Návrhy na opravu volebního řádu sněmovního z této doby vyhnuly se úplně směru, který v Čechách

začal si dobývatí půdy a který pomohl vytvořiti novou stranu mladočeskou. Tam totiž za persekucí Bachových začalo volání po nové opravě volební na základě všeobecného hlasování.

Poprvé formuloval požadavek ten první tábor na Řípu dne 10. května 1867. V určitější formu vlit byl na sjezdu strany mladočeské dne 25. prosince 1874, kdež bylo usneseno »pracovati, aby sněmovní řád volební opraven byl dle zásad všeobecného práva hlasovacího.« Proto usneseno žádati za zrušení kurií sněmovních a nepřímého volení a domáhati se »rozšíření volebního práva i na ty občany, kdož při volbách volíce ve třetích sborech posud vyloučení jsou z práva volení do sněmu zemského.« Požadavek všeobecného hlasovacího práva byl na sjezdu dne 14. září 1879 rozšířen pro radu říšskou, kamž čeští poslanci téhož roku vstoupiti se rozhodli.

Na Moravě tytéž myšlenky proklestily si cestu hlavně r. 1890, kdy formálně ustavena byla strana lidová, a na schůzi dne 22. června 1890 v Kroměříži po řeči dr. Stránského vysloveno, aby venkov postaven byl volebním právem na roven obyvatelstvu měst, a žádáno přímé volební právo v obcích venkovských nebo zavedení všeobecného práva hlasovacího.

Téhož roku bylo při volbách zvoleno 6 poslanců lidových. Ze Staročechů propadl dr. Mezník. Současně ztraceny byly ve skupině měst Prostějov, Krumlov a Hustopeč na Němce a dobyt Uherský Brod. Nejužší boj byl v Prostějově, kdež po neslýchaných úplatcích, dragonádách a násilích zvolen byl Zajíček 503 hlasy proti Vojákovi, který obdržel 464 hlasů. V Krumlově obdržel Němec Panovský 406 proti 400 hlasům dr. Dvořáka. Ve II. sboru velkostatkářském zvoleni byli němečtí liberální 92 proti 38 hlasům konservativců.

V sezení dne 21. října 1890 podal hrabě Otto Serenyi návrh: »Vláda se žádá, aby celou svou mocí k tomu působila, zjednati zákonnitého uznání poměrnému zastoupení v obou volebních sborech velkostatku.«

V sezení dne 23. října t. r. podal dr. Šrom a soudr. návrh: »Zemskému výboru se nařizuje, by na základě přímých daní, pak koncem r. 1890 provedeného sčítání lidu, použiv sebraných v tom ohledu statistických výkazů, uvažoval o opravě zemského zřízení a řádu volení do sněmu markrabství moravského, zejména ve smyslu přiměřeného rozmnožení poslaneckých mandátů v obcích venkovských, rozšíření práva volebního na menší poplatníky a spravedlivého rozdělení poslanců mezi jednotlivé skupiny dle výše daní a dle počtu obyvatelstva, konečně aby uvažoval o způsobu volení i aby podal sněmu v příštím zasedání zprávu o výsledku tohoto vyšetřování a učinil přiměřené návrhy.«

Při odůvodňování návrhu tohoto dne 30. října ukázal dr. Šrom na to, že o zájmové zastoupení, jak si je Schmerling sestavil, dnes se již nejedná. Dokladem jest skupina komor, kdež průmyslníci hájí zájmy své a obchodníci i řemeslníci rovněž o své se starají. — Jak hleděl na novodobý ruch, ukazuje odstavec jeho řeči, kde radí dáti venkovu více poslanců, »aby se ne vytvořili ze stavu rolnického přívrženci oněch živlů, které se všemožně snaží a mají zásadu, aby nynější základ zemského a říšského zastupitelstva zničili a aby všeobecné hlasovací právo bylo zavedeno.«

Návrh svůj odůvodnil případnými číslicemi daňovými z r. 1884 a sčítáním lidu z r. 1880. Tehdy daň Moravy obnášela 9,370.000 zl. a 2,143.580 obyvatelů. Na velkostatek připadalo 1,292.000 zl. daní a 185 voličů, na komory 1,037.000 zl. daní, na města 2,271.000 zl. daní a 478.000 duší a na venkov 1,698.000 duší a 4,768.000 zl. daní. Dle toho měl venkov více obyvatelů i daní nežli všechny ostatní skupiny sněmovní dohromady a přece měl jen 31 poslanců ze 100! V kurii velkostatkářské připadl tehdy jeden poslanec na 6 voličů a na 43.000 zl. daně, v kurii městské na 15.500 duší a 73.000 zl. daní a na venkově jeden na 53.711 duší a na 153.800 zl. daně. Na konec řeči hrozil vynutiti opravu »všemožnými prostředky« a dodal: »Já jsem toho pevného

přesvědčení, že to musí přijíti k uskutečnění rovného práva, jak na Moravě tak v Rakousku vůbec, a k uskutečnění rovného práva v tom smyslu a směru, jak my si je vykládáme, ne jak tak zvaná německo-liberální strana si je myslí . . . Čím více křivd, nespravedlností a nesprávností za svého panování hromadíte, tím trpčí a citlivější bude kdysi náprava a jich ozdravení pro vás samy.« Arcití »rovným právem« mínil dr. Šrom jenom právo ve smyslu národnostním.

Návrh hr. Serenyiho, odůvodňován byl dne 29. října 1890 navrhovatelem. Týž nazval posavadní řád volební hlavním omylem a řádem, který volebním řádům jiných zemí hází rukavici. Voliči nynějších minorit jsou bezprávnými a proto mnohé země úplně nebo částečně hledí zavést zastoupení proporcionální. Vždy i ve Vidni již se k tomu kloní. Neboť zákon, který byl pro volbu do rady říšské v kurii velkostatku království českého přijat (v r. 1882) a kterým se kurie velkostatku dělí na okresy volební, není nic jiného nežli zákon pro zastoupení minorit dle zásady proporcionálního volení.

Komisse, která byla zvolena k podání referátu o obou návrzích, podala ho dne 21. listopadu r. 1890. Zpravodaj většiny dr. Weeber navrhoval a) aby návrh hraběte Serenyiho byl zamítnut, b) aby zemský výbor byl vyzván sestaviti dle daně a sčítání lidu z r. 1890 tabulku a porovnatí ji s počtem daní a obyvatelstva z r. 1861 a 1880; dále měl zemský výbor udati pro skupinu měst počet voličů dle volebních listin r. 1890 a oč by se počet jejich zvýšil, kdyby při dani výděleční a důchodkové přičítány byly k dani přírážky a kdyby census snížen byl na 5 zl. Dále měl zemský výbor zavéstí šetření, zda-li se pro obce venkovské odporučuje volení přímé a měl se s c. k. místodržitelstvím dorozuměti, aby při volbách byl § 14. a § 29. volebního řádu sněmovního ve všech okresích stejné vykládán.

Na první pohled jest vidno, že úmyslem Němců bylo návrhy opravné pohřbiti hodně hluboko v regi-

stratuře zemského výboru a po případě užití průtahu jejich zrovna tak jako r. 1883.

Hrabě Serenyí podal minoritní votum a důrazně je obhajoval a vyvracel námitky majority. Zmínil volební řády v Americe, Italii, Španělsku, Anglii a Dánsku, kde proporcionální systém zcela nebo částečně je zaveden a připomenul, jak levice vždy se chlubí, že Morava ve mnohých otázkách je směrodatnou, při této otázce že se proti moderní, dobré zásadě uzavírá.

Skvělé řeči promluvil dr. Fanderlík a dr. Žáček.

Dr. Fanderlík vyčetl Němcům kousavě: »My v tomto sněmu máme tu smutnou zkušenost, že i ty nejobyčejnější věci a zásady se zde vykládají docela jinak než v celém světě, tak že, co jinde jest pravdou, na Moravě není pravdou, co jinde jest právem, na Moravě právem není« a dovozoval, že nynější zastoupení dle zájmů jest zhoršenou kopií zřízení stavovského před r. 1848. Řekl, že pohnutkou k zavedení volebního řádu z r. 1861 byly asi snahy rakouských státníků udržeti primát Rakouska v Německu a proto že měly země podržeti na venek nátlak německý. A ty zásady máme ještě po r. 1866 a r. 1870 držeti?

Dr. Fanderlík doznal, že volební řád má plno »pastí a léček« a že sněm o protestech proti nim rozhoduje bez systému pokaždé jinak, opačně, jak je to pro Němce výhodnějším.

Rytíř Chlumecký jako obyčejně postavil se proti spravedlivým požadavkům hr. Serenyiho i návrhu dr. Sroma a byl tak neopatrným, že otevřeně přiznal, že jeho strana Čechům nikdy spravedlnosti neodhlasuje. »Es gibt keine Majorität, welche ernste Principien hat, die sich freiwillig von dieser Majorität depossediren würde« . . .

Dr. Žáček vystihl neopatrnost německého státníka a naznačil, že rytíř Chlumecký vlastně řekl: »Vy, kteří jste v menšině této sněmovny, nedejte se klamati těmi krásnými slovy, kterými se k vám mluví, tím medem, který maže se vám okolo úst, a proto, že celou záležitost o opravě volebního řádu odkáže levici zemskému

výboru k vyšetřování, nebudte přece tak lehkověrnými, nemyslete, že snad my již také pomýšlíme na to, abychom vám aspoň v nejmenším učinili po právu . . . Nikoliv! . . . To my učinili jen, abychom na venek byli krásnými!« . . . Při tom vytkl za farizejství, že po slovech a intencích Chlumeckého chce si strana velkostatku hráti na sprostředkovatele. Neboť rytíř Chlumecký dokázal, že on jest největším stranníkem, který hlásá: »Opusťte všechnu naději; dokud já sedím zde ve středu, dokud já třímám tu moc v rukou svých, nebude ani vlásek skřiven na straně levé.« Během řeči případně apostrofoval dr. Žáček Němce, řka: »Ukazujeme-li na počet obyvatelstva, pravíte hned — »Diese brutalen Ziffern!«, řekneme-li, kolik české obyvatelstvo platí daně, tu pravíte ihned, že se ani na daň nemůže bráti tak velký zřetel. Řekněte nám, co tedy vlastně u vás rozhoduje?« . . . Břítce odmítnut byl olomoucký poslanec Dr. Weeber, jemuž dr. Žáček dokázal, že opětě překrucoval statistická data ve prospěch Němců . . .

Arciboj skončil jako obyčejně — Němci přijali návrh většiny . . .

Téhož roku podán byl sněmovně křiklavý obrázek volebních praktik německých a strannictví verifikačního výboru při jednání o protestu českého voličstva prostějovského proti volbě Zajíčkové.

Ač bylo zjištěno, že byli z jedné židovské kanceláře v Prostějově voliči podplácani a legitimační lístky jako na trhu kupovány, ač bylo voličstvu českému zasáhnutím dragounů a pěchoty znemožněno svobodně volby se účastniti, navrhoval zpravodaj většiny dr. Steinbrecher dne 18. listopadu 1890, aby Zajíčková volba byla schválena. Tím dostoupilo násilí německo-židovské proti českému lidu v Prostějově vrchole a český lid mu do dneška děkuje. Neboť probudilo sílu jeho v plném proudu a stalo se hlavní příčinou, že nastal v Prostějově památný odvetný a očišťovací boj a že se německé panství zhroutilo jako stavba z karet.

Násilnictví německé většiny verifikačního výboru ilustruje faktum, že tato uznala za platné hlasy žen,

u kterých nebylo ve volebním protokole zjištěno, odevzdal-li je platně plnomocník dle § 16. volebního řádu, ač dne 2. června 1886 rozhodl opačně. Arcif v r. 1886 jednalo se o zrušení volby Vojáčkovy a v r. 1890 o zachování mandátu Zajíčkovy!!.. Zároveň přibítili dlužno, že škrtnány byly Vojáčkovi hlasy voličů podvojných, kdežto u Zajíčka připouštěny i hlasy potrojné, jednou a touže osobou odevzdané.

Rytíř Chlumecký obhajoval tehdy dragonádu a zakročení vojska při volbě! . . .

Tak vypadal »národnostní smír« na Moravě v době, kdy strana staročeská umluvila s vládou a s Němci pověstné punkta ce, kterými byla Morava a Slezsko z dohody vyloučena! . . . . .

S provedením usnesení sněmovního z r. 1890 dal si zemský výbor na čas — jednoduše se o votum sněmu nestaral. Proto interpelloval dr. Žáček dne 29. března 1892, je-li zemský výbor ochoten podati zemskému sněmu zprávu a návrhy ve smyslu návrhu dr. Šroma. Interpellaci zodpověděl dne 7. dubna 1892 dr. Manner v tom smyslu, že zemský sněm v té věci neučinil dosud ničeho, poněvač prý nejsou ještě úředně oznámeny výsledky sčítání lidu z r. 1890. Na českou žádost Němci ani nepřipustili o této odpovědi zavést debatu!

V zimním zasedání r. 1892 opakoval dr. Žáček a soudr. dne 9. září návrh dr. Šroma. Při odůvodnění jeho dne 19. září 1892 nově uvedl, že v městech bylo při volbě v r. 1890 voličů 22.000 a na venkově 128.204. Pro německé kandidáty bylo v městech, kde prorazili němečtí poslanci, odevzdáno 8067 hlasů a v českých městech pro české poslance 7035 hlasů. A Němci dostali na své hlasy 20 a Češi pouze 11 poslanců. Německý poslanec připadl tedy na 403 a český na 639 odevzdaných hlasů. Potlačených českých hlasů v městech, kde čeští kandidáti propadli, bylo 1803, německých pouze — 195!!

Že rytíř Chlumecký opět vystoupil jako obránce průtahů zemského výboru, netřeba ani dodávati. Dnes ví se již zcela určitě, že on to byl, který důsledně

mařil každý krok, který česká delegace podnikala za spravedlivou opravu volebního řádu, ať si již stál otevřeně před oponou nebo ať rozdával úlohy a suřloval v zákulisí. Kdo zná poměr ryt. Chlumeckého jako vůdce německo-liberálního i střední strany velkostatku na Moravě ku vládě a k panovníkovi, neubrání se domněni, že vláda Taaffova i koruna počínání jeho schvalovala a že neúspěchy opravy volební na sněmu moravském přičítati třeba na vrub neupřímné politice hr. Taaffa, který za ústupky v království českém obětaval Němcům Moravu. Vždyť právě na Moravě měla vždy a dosud má vláda větší moc a vliv na postavení Němců, udržujíc sama dle doznání dr. Prombera posici jejich jako nadvládu menšiny nad českou většinou, a mohla a může obratem ruky zavést poměry přirozené a spravedlivé.

Postavení ryt. Chlumeckého v uvedených bojích volebních ostře rýsuje vystoupení jeho proti návrhu hr. Serenyiho. V r. 1893 ostře ho potíral a dne 25. července r. 1899 při jednáních vyrovnávacího výboru přijal ho doslovně za svůj jako návrh zprostředkovací tak, jak hr. Serenyi v r. 1894 formuloval a navrhoval, aby volba do sněmu z voličské třídy velkostatku provedla se podle zásady zastoupení menšiny volbou proporcionální! Arcif tehdy projevil císař přání, aby ve vyrovnávacím výboru docílena byla shoda mezi oběma kmeny země! . . .

Na konci éry hr. Taaffa podán byl českou delegací ve Vídni dne 17. března r. 1893 návrhy dr. Slavíka na zavedení všeobecného práva hlasovacího pro radu říšskou. Na sněmu moravském nenalezl žádné ozvěny. Rovněž neměl vlivu na volební opravu do sněmu moravského návrh hr. Taaffa, kterým tento státník ukončil svojí éru a navrhl rozšíření volební právo pro radu říšskou pro venkov i města na každého, kdo platil vůbec nějakou daň, kdo stál před nepřítelem, anebo si získal certifikát vysloužilých poddůstojníků, kdo uměl čísti a psát a po 6 měsíců v místě bydlel. Vždyť moravští Němci stali se proti českým požadavkům ještě tvrdšími od chvíle, kdy bylo pro volbu na

sněm český a pro volbu do rady říšské volební právo dáno poplatníkům pětizlatovým! . . .

Zmíniti ještě dlužno, že za hr. Taaffa změnil ministr obchodu baron Pino v dubnu r. 1884 volební řády pro obchodní komory, kterážto změna získala sice českému lidu v království většinu v kurii městské, ale na Moravě mu ani v nejmenším neprospěla. Byli sice v brněnské komoře zvoleni kandidáti čeští, ale volby byly pro formální chybu zrušeny . . .

XIII.

Za éry Windischgrätzovy čili za ministerstva koaličního, které se opíralo o koalici Poláků a konservativců s levicí a které vládlo od 11. listopadu 1893 do 19. června 1895 a proti němuž stál český národ v rozhodné opozici, opětovně domáhal se český národ spravedlivého zastoupení na sněmu moravském. Skoro souběžně luštila rada říšská problém spravedlivějšího řádu pro volby na radu říšskou, který v některých částech citlivě se přiblížil zájmům sněmu zemských vůbec a o němž se proto na příslušném místě zmíniti musím.

Za éry koaličního ministerstva sloučili se na Moravě koncem r. 1893 poslanci lidoví a staročeští v jeden klub za tím cílem, aby se »rozhodně opozičně postupovalo proti vládě a aby se důstojně a neústupně hájily veškeré zájmy českého lidu na Moravě.« Poněvaž členové konservativní šlechty opětně zaujímali stanoviska jiná než poslanci národní, žádáno od nich vysvětlení. Na to učinili poslanci konservativního velkostatku prohlášení, že konservativní strana na Moravě je stranou samostatnou a výhradně politickou, že není stranou národní, ale že poslanci její mají na paměti dlouholeté a skoro vždy společné jednání se slovanskou stranou národní, že přejí sobě, aby dřívější shoda trvala na dále, pokud tomu dovolují změněné poměry, a že žádají, aby důležité návrhy a akce, při nichž si národní strana slovanská přeje podpory strany konservativní, byly této dříve a v pravý čas oznamovány.

Klub národních poslanců odpověděl na to mezi jiným: »Přijímáme jménem našeho národa tento slib s povděkem a chceme i my s touto stranou dobrou shodu zachovati a její návrhy podporovati, nebudou-li obsahem a tendencí odporovati zásadám našim.«

V důsledku toho vyvinul se další boj o opravu volebního řádu sněmovního a byl jako za konce vlády Taaffovy bojován na dvě fronty — útočil na posavadní německou tvrz liberálního velkostatku a na bašty kurie městské i venkovské. Započal ho hrabě Otto Serényi.

Tyž obnovil dne 11. ledna 1894 svůj návrh na proporcionalní volbu ve velkostatku a podal hotovou osnovu zákona, kterou mu dr. Alois Pražák pomohl formulovati. Návrh podepsal také olomoucký arcibiskup dr. Kohn. Zákon přijal za podklad theorii Hagenbachovu, že a) všichni k hlasování způsobilí voličové jsou rovnoprávní a že b) větší počet voličů má vždy větší váhu, nežli počet menší. Ku zvolení jednoho poslance stačí dle toho určitý počet hlasů, který se nazývá »číslem volicím«, a toto číslo volicí se vynajde, dělí-li se počet voličů počtem zástupců, kteří zvoleni býti mají, více 1; po obdrženém takto kvocientu bezprostředně následující celá číslice jest pak číslem volicím. Voliči měli zachovati při jmenování osob za poslance volených takový pořádek, aby každý volič uvedl jména těch osob, které zvoliti chce, tím dříve, čím více jest mu záleženo na jejich zvolení. Při skrutiniu čte se u každého voliče prvně udané jméno a jakmile některé obdrží tolik hlasů, kolik obnáší číslo volicí, vyškrtnuto bude u všech následujících voličů, majitel jeho bude za zvolena prohlášen a bezprostředně za ním následující jméno postoupí na jeho místo a počítáno bude za hlas. Když ze všech odevzdaných hlasů po jednom vzato a za hlas počítáno bylo, je skrutinium skončeno.

Návrh odůvodňován byl v sezení dne 16. ledna 1894 a počal se s osudem jako všechny návrhy, které pan rytíř Chlumecký neuznal za prospěšné pro Němce, ač jej, jak jsem dříve byl zmínil, v r. 1899 přijal za svůj a jej doporučoval!!

V sezení dne 12. ledna 1894 podali dr. Tuček, dr. Žáček a soudr. interpellaci, aby zemský výbor konečně vyhověl usnesení sněmu ze dne 21. listopadu 1890 a ze dne 19. září 1892.

Na to v sezení dne 18. ledna r. 1894 zvolen byl 15ti členný odbor na opravu volebního řádu. Předsedou jeho zvolen byl dr. Aug. Weeber, náměstky Kvido hr. Dubský a dr. Šrom, zapisovateli Weigl a dr. Tuček. Dne 22. ledna zodpověděl dr. Manner interpellaci dr. Tučka a soudr. v tom smyslu, že zemský výbor již žádaná akta sněmovně předložil.

Odbor pro opravu volebního řádu zpracoval dle nich osnovu zákona, kterou se změnit měly některé paragrafy řádu volebního pro sněm zemský a předložil ji sněmovně dne 13. února r. 1894.

Osnova měnila § 4. volebního řádu v tom smyslu, aby každé město skupiny městské bylo místem volebním, jakož i ony §§, které s § 4. úzce souvisely (§ 5., 47., 49. a 51).

Tyto změny jsou totožnými se souhlasnými odstavci návrhu dr. Šroma a soudr. ze dne 27. září 1882.

Mimo ně doplněn byl § 24. ustanovením pro volbu ve skupině velkostatku. Ale neomezil již moci místodržitele tou měrou, jak to dr. Sturm & spol. v r. 1883 navrhovali — neklamná známka, že se Němci nových místodržitelů již tak neobávali jako hr. Schönborna a že od nich čekali blahovůli. V § 27. přidáno, že v městech, která mají zvláštní statut, vyjma Brno, může k vyhotovení a rozesílání legitimačních lístků delegován býti okresní hejtman.

Dalších návrhů na opravu stávajícího řádu volení na sněm osnova zákona neobsahovala a zpravodaj většiny dr. Weeber navrhoval, 1. aby byla sněmem schválena, 2. aby zemský výbor vymohl schválení sněmu císařskou sankcí a 3. aby doplnil statistické průkazy daněmi z obou sborů velkostatků a aby si od c. k. místodržitelství vymohl dobré zdání, je-li přiměřeno zavést v kurii venkovské přímé volby a je-li výhodnější spojití za tím účelem vždy několik obcí v jeden volicí okres nebo aby se volilo v každé obci.

Zpravodaj menšiny dr. Šrom stěžoval si, že zemský výbor potřeboval 3 léta ku shledávání statistických dat k návrhu, aby každé město bylo místem volebním, ač jich k němu potřebí nebylo, a vytýkal, že nepodán návrh na snížení cenzu na 5 zl. a na spravedlivé ohraničení okresů dle národnosti. Konstatoval, že ve výboru bylo pro návrh český 6 a proti němu také 6 hlasů a že jedině předseda rozhodl pro návrh zemského výboru. Varoval před důsledky systematického znásilňování a ukazoval, že již i rolnictvo, tento nejkonservativnější živěl, žádá zrušení kurií i zastupování dle zájmů a volá po všeobecném právu hlasovacím. Navrhl k osnově zemského výboru dodatek 1. aby zemský výbor pro příští zasedání připravil návrh na rozmnožení mandátů kurie venkovské dle počtu obyvatelstva a dle počtu daní v poměru k počtu obyvatelstva a k výši daní ve skupině velkostatku, měst a obchodních komor placené, a 2. aby podal návrh na rozdělení okresů dle národnosti a 3. na rozšíření volebního práva pro poplatníky pětizlatové.

Dr. Tuček jménem strany lidové žádal za zrušení dosavadních základů volebního řádu sněmovního a za přijetí zásady všeobecného, přímého a rovného práva hlasovacího. Ukázal, že zásada zájmová nezabezpečila všem občanům státním přiměřené a poměrné zastoupení ve sborech zákonodárných, z něhož dosud byly vyloučeny široké vrstvy lidu, které přece také mají své zájmy. Dle výkazů o sčítání lidu z r. 1890 bylo na Moravě 2,261.882 obyvatelů a z těch 22%, t. j. 517.663 mužů nad 24 let. Dle volebních listin v městech zjištěno, že z tohoto počtu volební právo mělo pouze 23% všech svéprávných občanů státních. Ježto na venkově nepoměr tento jest ještě větší, lze říci, že 80—85% občanů vyloučeno bylo z práva volebního, že tedy volební řád, založený na systému zájmovém, zabránil 80—85% občanstva zájmy své na sněmu obhajovati. Morava odvádí do státních pokladen 45 milionů zl. a z těch jest jen 12 milionů daní přímých a 33 mil. ne-

přímých. Tyto po většině platí těch 80—85% občanů, kteří byli z volebního práva vyloučeni. Ve státě, kde platí všeobecná branná povinnost, kde nepřímé daně daleko převyšují daně přímé a kde jest i povšechná povinnost k návštěvě škol, v takovém státu a v takové zemi jedině správným a platným může býti všeobecné, přímé a rovné právo hlasovací.

Dr. Tuček prohlásil, že při platnosti § 54. volebního řádu nelze v dohledné době volební řád ve prospěch českého lidu změnit, »nenastane-li něco krom-obyčejného a zvláštního, což neodolatelnou, téměř elementární mocí donutí ke spravedlivé opravě.« Takovou sílu může mít jen vznešená velká idea a ta jest ve všeobecném právu volebním. Proto odporučil změnit volební řád do sněmu ve smyslu návrhu dr. Slavíka na radě říšské ze dne 17. března 1893 a navrhl:

»Zemský výbor se vyzývá, aby sněmu v příštím jeho zasedání předložil osnovu nového volebního řádu pro sněm moravský, v níž šetřeno budiž následujících zásad:

1. Poslance na sněm moravský voliti oprávněn jest každý svéprávný občan rakouský, který v době vypsaní volby na Moravě bydlí, 24. rok věku svého dovršil a z práva volebního vyloučen není.

2. Aktivního práva volebního zbaveni jsou: a) kdo pod poručenictvím neb opatrovnictvím se nachází; b) na jejich jmění konkurs uvalen jest, pokud konkursní řízení trvá; c) kdo pro nějaký zločin neb pro přestupek krádeže, zpronevěření neb podvodu odsouzen byl, pokud následky odsouzení toho dle zákona ze dne 15. list. 1867 č. 131 ř. z. nepominuly.

3. Osoby náležející stavu vojenskému nesmí volební právo vykonávat, pokud v aktivní službě vojenské jsou.

4. Každý volič vykonává právo své osobně jen v jednom volebním okrese a sice v onom, v kterém bydlí v době volby.

5. Morava roztrídí se na 100 volebních okresů, z nichž každý nejméně 18.000 a nejvíce 25.000 obyvatelů obsahovati má.

Při roztrídění tom budiž pokud možno k tomu hleděno, by každý volební okres obydlen byl obyvatelstvem jedné národnosti náležejícím.

6. Volba koná se v jednotlivých místních obcích, v celé zemi v jeden den a sice v neděli.

7. Volba děje se tajně lístky hlasovacími.

Návrh dr. Tučka jest nejliberálnějším návrhem volebním, který od r. 1848 na sněmu moravském podán byl, a jest nejbližší příbuzným osnově zákona, kterou přijal sněm ústavodárný r. 1848.

Během debatty poukázal posl. Svozil na to, že sám Bismark, jehož si Němci moravští berou za vzor, dne 28. března 1867 rozhodně se postavil proti systému kuriátnímu, na němž moravský volební řád zbudován jest, a řekl o něm: »Ein elenderes Wahlgesetz ist in einem Staate nie gewesen!« Týž poslanec dovozoval správně, že pro Moravu nebylo třeba oktrojírky volebního řádu z r. 1861, nýbrž že se mělo sankcionovati zemské zřízení, usnesené r. 1848 řádným sněmem v řádném hlasování.

Při hlasování byl návrh dr. Weebra přijat a návrhy dr. Šroma i dr. Tučka zamítnuty spojenými Němci a poslanci za liberální i střední velkostatek.

Zákon takto schválený dosáhl nejvyšší sankce a nese datum ze dne 14. dubna 1894. Spolupodepsán jest ministr Bacquehem . . .

V této době sdělilo ministerstvo koaliční, v němž zasedal dr. Plener, dne 8. března 1894 osnovu vládní opravy volební pro radu říšskou. Dle té nemělo v posavadních třídách ničeho býti měněno a volební právo mělo se rozšířiti utvořením nové všeobecné kurie o 43 mandátech, z nichž připadlo na Čechy 10 a na Moravu — 2. Té příležitosti využítokvali autonomisté a pokusili se, aby volení poslanců na radu říšskou vráceno bylo sněmům alespoň z části. Proto podal hr. Hohenwart návrh, aby poslanci rady říšské voleni byli a) všeobecnými volbami všech státních občanů a b) volbami korporací a sice velkostatku, obchodních komor, živno-

stenských komor, měst a venkova. Za města měly sněmy z emské vysílati 72 a za venkov 86 poslanců, kdežto všeobecnými volbami měla města voliti 35 a venkov 45 poslanců.

Česká strana svobodomyšlná podala opětně návrh na volení dle zásady všeobecného práva hlasovacího. Návrh tento schválil sbor poslanců dne 14. července 1894 na sjezdu v Nymburce, jakož i sbor důvěrníků zemských dne 23. září 1894.

Strana staročeská, k níž se říšští poslanci a většina poslanců zemských z Moravy hlásili, formulovala stanovisko své k volební opravě na sjezdu dne 18. listopadu 1894 a prohlásila: »Pokud se týče opravy volebních řádů, strana národní uznávajíc plnou měrou důležitost její naléhavou, prohlašuje za zásady své, že volební okresy upravit se mají na základě měřítka pro obě národnosti stejného, že volební právo rozšířiti dlužno i na ty, kdož dle censu nynějšího jsou z něho vyloučení, že i voličům obcí venkovských dopráno býti má právo voliti poslance svého přímo a nikoli teprve voliteli a že upraveno býti má volení způsobem takovým, aby všechny důležité vrstvy lidu došly přiměřeného zastoupení svého, avšak strana národní nesouhlasí s těmi, kdož chtěli by dáti průchodu tak zvanému všeobecnému a stejnému právu proto, že při něm nebezpečí je očividné, že by třídy pro národnost, pokrok světový a rozvoj hospodářský nejdůležitější, totiž rolníci a živnostníci, mnohem četnějšími třídami hospodářsky nesamostatnými byly přehlasovány, utlačeny a politického vlivu zbaveny; ona zamítá neméně pouhé opravy částečné, kterými se chce vyhověti jediné jen třídě, jež se hlučně dovolává práva volebního, když by při tom hrubé křivdy volebními řády na celých národech páchané a po celou dobu ústavnosti vytýkané měly zůstati neodčiněny.

Národní strana česká prohlašuje dále, že stojíc věrně při zásadách autonomie za správný postup při

tom pokládá a všemi silami se zasazovati bude o to, aby opravy takové počaly u sněmů zemských . . .«

V souhlasu s tímto programem podal dr. Šrom v sezení dne 10. ledna 1895 sněmu moravskému nový návrh na změnu sněmovního řádu volebního a žádal jako dříve 1. rozmnožení počtu poslanců za obce venkovské, 2. přímé volby na venkově a ustanovení každé obce za místo volební, 3. sestavení okresů volebních dle národností a nově 4. aby volební právo v městech i na venkově bylo rozšířeno na všechny poplatníky daní přímých. Tím přijali moravští poslanci zásadu, kterou již sněm ústavodárný r. 1848 odhlasoval, a přijali ji pod tlakem návrhů na zavedení všeobecného hlasování.

V téže době vyneseno bylo důležité a zásadní rozhodnutí říšského soudu o právu volebním. Po smrti posl. Panovského totiž při volbě doplňovací za městskou skupinu Krumlovskou, která se konala dne 8. října 1894, udrželi Němci mandát tím, že v Krumlově a v Pohořelicích stvořili tak zvané »hokynářky«, ohlásivše fingované živnosti. Dr. V. Perek, protikandidát zvoleného Runda, podal stížnost na říšský soud a ten rozhodl dne 21. ledna 1895, že ponecháním 75 »hokynářek« v Krumlově a 10 v Pohořelicích, kteréžto teprve v létě 1894 živnosti ohlásily nebo se k vyšší dani přiznaly, v listinách těchto měst porušeno bylo právo ostatních zákonně oprávněných voličů. Neboť moravský volební řád do sněmu žádá, aby celý úhrn daně byl placen po celý rok . . . Přes toto rozhodnutí ponechali Němci Rundovu volbu schválenou a dokázali tím, že nepokládají sobě nepřiznivá rozhodnutí právní za platná a že v nich každá jiskra citu pro politickou morálku uhasla . . .

V tomto znamení »hokynářek« skončila éra ministerstva koaličního a nepřinesla českému lidu kýžené pronikavé opravy volebního řádu sněmovního zrovna tak, jak ji nepřineslo provisorium ministerstva Kielmansegova (od 19. června do 30. září 1895), ani ministerstvo Badenovo, které po něm 30. září 1895 nastou-

pilo, a jak ji nepřinesla všechna následující ministerstva až po dnešní den . . .

XIV.

R. 1896 opětovali dr. Žáček a soudr. v sezení dne 29. ledna návrh dr. Šroma z r. 1895 a prosadili pouze to, že přidělen byl odboru, v němž mimo jiné zasedal nynější místopředseda hr. Karel Zierotin, ryt. Chlumecký, dr. Fux, dr. Promber, dr. Šrom, dr. Tuček, dr. Žáček a hr. Serenyi.

V zimmím zasedání téhož r. 1896 podali dr. Fux a soudr. v sezení dne 28. prosince pilný návrh, aby volební řád sněmovní změněn byl v tom směru, že se mají poslanci venkovských obcí přímo a všichni poslanci hlasovacími lístky voliti.

Téhož dne podali z české strany dr. Žáček a soudr. pilný návrh, 1. aby právo volební uděleno bylo co možná nejširším vrstvám občanů a aby uzákoněny byly další odstavce návrhu dra. Šroma ze dne 10. ledna 1895.

Dr. Stránský, který byl na sněm zvolen 30. října 1895 v doplňovací volbě za zemřelého dr. Fanderlíka, vytknul, že Němci to, co návrhem dr. Fuxa chtějí, mohli a měli udělati již dávno, kdy volební řád měnili a kdy čeští poslanci to žádali. Dnes, kdy je před volbami do rady říšské a kdy poprvé voliti bude pátá kurie, má návrh Fuxův ten účel, aby opravil pošramocenou popularitu německo-liberální strany v lidu a získal jí přízeň strany sociálně-demokratické. Kdyby Němci měli poctivé úmysly volební křivdy napravit, napravili by je ve smyslu dlouholetých požadavků a stesků českých.

Dr. Merores jménem Němců doznal, že »die Landtags-Wahlordnung vielen Auslegungen und Meinungs-Verschiedenheiten in ihren einzelnen Sätzen und Bestimmungen ausgesetzt ist«, ale přes to nenavrhl jich odstranění a navrhl jen resoluci: »Vláda se vyzývá, aby ještě před volbami do rady říšské svolala sněm, by o návrhu o zavedení přímých a tajných voleb do sněmu zemského ve venkovských obcích a tajných volbách v městech usneseno býti mohlo«.

Návrhy tyto spadají do šestiletí, které volbami ze října r. 1896 přivedlo celou řadu nových poslanců do sněmu (dr. Perek, Skála, d'Elvert, dr. Parma, dr. Šilenský, Hulka, Kancnýř, Pokorný atd.), a byly odkázány komisi, která předsedou zvolila hraběte Karla Zierotina, jehož do sněmu zvolil I. sbor velkostatkářský.

Týž navrhl dne 29. prosince, aby se resoluční návrh dr. Meroresa ihned projednal.

Čeští poslanci venkovští, o jejichž voliče se hlavně v návrhu dr. Fuxe jednalo, pronesli zásadní své stanovisko ústy posl. Rozkošného. Týž prohlásil: »provedete-li tuto kusou opravu a zavedete-li pouze přímé volby, nebude do nedozírna na všechny naše stesky, které snad již tak dlouho, jak sněm trvá, přednášíme, vzat náležitý zřetel«, vyslovil se proti návrhu dr. Fuxe a oznámil, že všichni čeští poslanci hlasovati budou pouze pro návrh dra. Žáčka.

Dr. Žáček na to navrhl širší resoluci: »Sněm prohlašuje za nanejvýše žádoucí, aby mu poskytnuta byla možnost, usnésti se na zákonu ohledně opravy zemského zřízení a volebního řádu do sněmu ještě před vypsáním voleb do rady říšské«. Němci se návrhu jeho přizpůsobili, týž byl přijat jednomyslně a způsobil, že byl sněm svolán v únoru 1897 k novému zasedání.

V tom byla podána řada dalekosáhlých návrhů, které podstatně spolupůsobily při vzniku vyrovnávacího výboru z r. 1898.

Dr. Fux a dr. Promber navrhli dne 4. února 1897, aby sněm rozdělen byl 1. na kurii velkostatku, 2. na kurii českou a 3. na kurii německou a aby veškeré volby, které sněm koná, dály se těmito kuriemi, které voliti mají stejný počet osob. Pro změnu tohoto zákona navrhli $\frac{3}{4}$ všech poslanců a hlasování $\frac{2}{3}$ přítomných.

V sezení dne 9. února navrhli rozdělení c. k. moravské zemské rady školní ve dvě sekce, německou a českou, pak rozdělení okresních školních rad a vůbec pokud možná — odloučení národnosti ve všech oborech.

Kdo si blíže návrhů těchto povšimne, shledá, že jsou prostým kopírováním punktací z r. 1890, které vláda Taaffova smluvila mezi Staročechy a Němci z království českého, a že dr. Fux učinil pokus přenést na Moravu onu část punktací, která jedině Němcům prospěti měla. Neboť nepojal do návrhů svých revisi nařízení o užívání jazyků zemských mezi soudy a státními zastupitelstvy se strany jedné a mezi stranami a samosprávnými úřady se strany druhé a opatrně z nich vymýtil tendenci článku XI., který jednal o opravě volebního řádu. Vždyť »provedení opravy volebního řádu pro sněm za spravedlivého uvážení všech důležitých okolností dle měřítká pro obě národnosti stejného, rozvrnutí sboru alodiálních velkostatkářů teritoriálním rozdělením v několik volebních sborů a předloha vládní o všeobecné opravě volebního řádu«, jak v punktacích určeno bylo, křížovalo existenci německé většiny na Moravě a proto muselo býti umlčeno.

Čeští poslanci rovněž podali několik návrhů, které politicky, národnostně a kulturně stejně dalekosáhlými byly a které týkaly se mimo opravy volebního řádu zavedení okresních zastupitelstev, provedení jazykové rovnoprávnosti, zřízení české university a techniky, zřízení škol minoritních atd.

Odbor pro opravu volební podal dne 27. února 1897 zprávu o pilném návrhu dra. Fuxe a soudr., aby zavedeno bylo přímé volení v kurii venkovské a tajné hlasování ve všech třídách volebních a doporučil, aby se návrh přijal, a širší návrh dra. Žáčka odbyl pouhou resolucí. Při odůvodňování návrhu odborového zahrál si komedii dr. Götze. Naivně se divil, jak jest možno, že posud v jednom a tomtéž zákoně volebním jedné části občanů v kurii městské uzákoněno jest volení přímé a druhé části v kurii venkovské volení nepřímé a rozhorlil se, že tím zavedeno bylo voličstvo superiorní a inferiorní. Arciť nedodal, že takové monstrum zavedl Němec Schmerling a že německo-liberální strana sněmu moravského několikráté již od r. 1861

volební řád měnila a přes nejusilovnější úsilí českých poslanců že nedovolila inferioritu celé rady voličstva a celé jedné národnosti odstraniti. Rovněž zamlčel, že jest do inferiority tlačeno voličstvo českých měst a venkova, které u porovnání s kurii velkostatku, obchodními komorami a německými městy i okresy na počtu poslanců jest okrádáno a sice tou stranou, jménem které p. dr. Götze mluvil. Slova dr. Götze byla odsouzením veškerých dosavadních oprav, jejichž repraesentantem jest rytíř Jan Chlumecký.

Resoluce, kterou dr. Götze odbýval návrh dra. Žáčka zněla: »Zemskému výboru se ukládá, by různá přání na změnu řádu volení do zemského sněmu a po případě zemského zřízení, jak táž v návrhu dr. Žáčka a soudr. ze dne 28. prosince 1896, dále v resolucích poslanců svob. pánem Chlumeckým, hrabětem Serenyim a Dr. Žáčkem v odboru tohoto sněmu pro opravu volební navržených výrazu došla, a trváje při zachování zastoupení zájmového, dále bera zřetel k okolnosti, že dle prohlášení, od různých stran sněmu opětně pronesených, změna řádu volení do sněmu a po případě zemského zřízení jen v souvislosti s jinými, na zabezpečení národnostních zájmů před návrhy ku jednostrannému majorisování směřujícími, za přípustnou uznává, pokud se týče v platnost vstoupiti může, shodu o všech dotčených návrzích připravoval a příštímu sněmu o tom zprávu podal, jakož i vhodné návrhy a případné osnovy zákona předložil«.

Čeští poslanci jak staročeští, tak lidoví i klerikální (P. Ševčík) opětně prohlásili se pro přímé volby v kurii venkovské a pro tajné hlasování ve všech třídách voličských, ale souhlasně s míněním posl. Rozkošného uznali návrh dr. Fuxe za nepřijatelný. Uzákoněním jeho bylo by se vyhovělo jedné potřebě lidu, ale ta hlavní, pronikavá oprava volebního řádu, která by českému lidu dala přiměřeného zastoupení na sněmu, byla by na dlouhou řadu let odložena. Proto při hlasování vyšli ze sněmovny, návrh dr. Fuxe nedocílil kvalifikované většiny a

proto byl sněmem odmítnut. Za to byla resoluce dra. Götze jednomyslně přijata.

Přijetím její učinili čeští poslanci první krok na cestu vyrovnávání, které r. 1898 sněmem pod egidou zákonodárnou zahájeno bylo. Formálním popudem k vyrovnávání byly návrhy dr. Žáčka a soudr. z jedné a dr. Fuxe, dr. Prombra a Rohrera z druhé strany dne 12. ledna 1898 učiněné. Ku projednání jejich zvolen byl 21. členný odbor, který z usnesení sněmu ze dne 14. února 1898 prohlášen a císařem potvrzen byl za permanentní. O jednání jeho a o volební části tak zvaných »moravských smířovaček« (pojednal jsem jinde*) a proto zde blíže o nich nemluví. Zmíním z nich jen některé zásadní body. Skupina velkostatkářská bez ohledu na politické smýšlení hleděla si jimi zabezpečiti zájmové zastoupení a neztenčený počet mandátů. Konservativní velkostatek snažil se o rozmnožení voličů i poslanců pro I. sbor velkostatkářský a žádal pro sebe jednoho přisedícího zemského výboru. Němci společně s liberálním velkostatkem chtěli dosíci zákonnité záruky, že německá národní država zůstane jim i do budoucna neztenčena, a žádali proto pro celou řadu důležitých otázek kuriátní veto. Zároveň trvali na tom, aby jim ve skupině měst a venkovských obcí zabezpečena vetová menšina. Čeští poslanci domáhali se většiny na sněmu a spravedlivého zastoupení v zemském výboru. První bod českých požadavků stal se kamenem úrazu, rozbil jednotu českých stran i celé vyrovnávání. Strana staročeská a klerikální setrvaly totiž až do konce vyrovnávání na stanovisku, že českému lidu postačí, bude-li příští sněmovní většina sestávat z poslanců českých a z poslanců za konservativní velkostatek, strana lidová proti tomu žádala, aby českému lidu dána byla na sněmu většina bez poslanců svěřenského velkostatku . . .

Všechny strany sněmovní uznaly za spravedливо a nutno, aby k posavadním kuriím připojena byla kurie nová, ve které by poslanci voleni byli na základě

*) V lednu 1903 pro „Národní Listy“.

všeobecného hlasování, a shodli se v tom, aby pro kurii měst a venkovských obcí ustanoven byl společný volební census 4 zl., aby dáni byli poslanci zemědělské radě i vysokému učení zemskému a aby zavedeno bylo přímé a tajné volení. Současně vynořila se nová zásada volební, dle které žádali Němci volení dle národnosti.

Ani protahované jednání ve vyrovnávacím výboru nevedlo k cíli a k národnostnímu míru na Moravě a nově potvrdilo mínění, které jsem o možnosti změny volebního řádu na Moravě uvedl na konci oddílu, pojednávajícího o zákonu Schmerlingově . . .

* * *

Po rozbití vyrovnávací akce zabýval se moravský sněm opravou svého řádu volebního v zimním zasedání r. 1901 a v r. 1902.

V sezení dne 28. prosince 1901 podal poslanec Neunteufl pilný návrh, aby volby poslanců ve venkovských obcích přímo a písemně a tajně konány byly a aby každá místní obec byla volebním místem. Návrh byl opatřen pouze jedním podpisem, nebyl dostatečně podporován a tudíž nemohl býti řádně projednán.

V sezení dne 23. června 1902 podal dr. Götz a soudr. návrh na změnu volebního řádu v tom směru, aby zavedeno bylo přímé volení v kurii venkovské a aby ve všech kuriích zavedeno bylo hlasování hlasovacími lístky. Sněmu byla současně předložena hotová osnova zákona v těchto otázkách. Týkala se změny §§ 8, 9, 15, 26, 27, 36, 37, 38, 41, 42, 44, 47, 49, 50 a 51 a žádala zrušení §§ 14, 29, 30, 31 až včetně 35. Dr. Götz v tomto návrhu ustoupil od nedávného mínění svého, jímž připouštěl volební census 4 zl. a navrhoval opět volební census pro kurii venkovskou 5 zl. Za volební místo připouštěl obce, které měly přes 250 obyvatelů. Osnova jeho byla opravou kouskovou, proti jakým se německá strana již v roku 1882 ohražovala.

Čeští poslanci podali proti návrhu dr. Götze své návrhy na opravu volebního řádu sněmovního dne 25. června 1902 a sice návrhy tři.

Strana lidová podala prostřednictvím dr. Stránského návrh:

1. »Volební právo budiž co možná nejvíce rozšířeno a uděleno všem vrstvám občanů.

2. Veškeré volební privileje, jmenovitě volební privileje velkostatkářů, komor a virilistů buďtež zrušeny a kurie tyto odstraněny.

3. Počet poslanců budiž spravedlivě rozdělen mezi venkovské a městské skupiny se zřetelem na počet a národnost veškerého obyvatelstva tak, aby sněm stal se pravým obrazem českého a německého lidu na Moravě.

4. Volba v obou skupinách konejž se přímo, tajně a každá obec budiž místem volebním.

5. Politická agitace s kazatelny a vůbec volební agitace s kazatelny zvláště buďtež prohlášeny za skutky trestné, jež z úřední moci stíhá státní nadvládnictví před c. k. trestními soudy . . .«

Strana staročeská prostřednictvím dra. Žáčka podala návrh: »Zřízení zemské a řád volební do sněmu buďtež podrobeny důkladné revisi a buďtež částečně změněny, při čemž na následující zásady zřetel vzat budiž:

1. by právo volební uděleno bylo co možná nejširším vrstvám obyvatelstva tak, aby aspoň volební právo do sněmu přiřknuto bylo aspoň všem, kdož dle platného řádu volebního do rady říšské v kurii měst a obcí venkovských požívají práva volebního;

2. by ve skupinách měst a obcí venkovských okresy volební pokud možno dle národnosti voličstva sestaveny byly;

3. by do skupiny měst pojata byla pokud možno všechna místa, která jsou sídlem c. k. okresů soudních, dále pokud možno i jiná místa vynikající svou důležitostí a velkým počtem obyvatelstva, zejména předměstí velkých měst, z kteréžto příčiny i počet poslanců skupiny městské přiměřeně rozmnožen budiž;

4. dosavadní právo volební obchodních a živnostenských komor má pominouti;

5. počet poslanců skupiny venkovských obcí budiž na základě a při šetření nynějších okresů volebních, pokud různost národností voličstva aneb velký počet obyvatelstva rozdělení jejich nevyžaduje, do té míry rozmnožen, aby, pokud možno, žádný okres volební nečítal přes 30.000 obyvatelů;

6. aby zřízena byla zvláštní všeobecná kurie na základě rovného práva volebního s přiměřeným počtem mandátů;

7. aby volba ve všech skupinách se konala přímo hlasovacími lístky a aby každá místní obec, která dle posledního sčítání lidu má přes 250 obyvatelů, byla místem volebním« . . .

Strana klerikální společně se zástupci konservativního velkostatku podala prostřednictvím dr. Koudely návrh a osnovu zákona, kterými měnila se ustanovení o volbě v kurii obcí venkovských. Osnova ustanovovala census pro kurii venkovskou na 4 zl., volení přímé a tajné a žádala, aby každá místní obec, čítající přes 500 obyvatelů, byla místem volebním.

Z návrhů vidno, že nejširším a českému lidu nejbližším byl návrh dra. Stránského a že návrh dr. Koudely byl příliš příbuzným návrhu dra. Götze. Žádal toliko opravu kouskovou, ač strana klerikální již r. 1897 souhlasně s ostatními stranami českými proti kouskovým opravám se postavila a při návrhu dr. Fuxe, aby ze změny volebního řádu bylo uzákoněno pouze přímé a tajné volení v obcích venkovských, ze sněmovny vyšla. Návrh dr. Žáčka těsně připínal se na osnovu, projednávanou ve vyrovnávacím výboru . . .

Všechny tyto návrhy, podané na samém konci VI. zasedání sněmovního a tudíž před všeobecnými volbami na sněm, byly odkázány 18. člennému výboru, nestaly se předmětem jednání ani výboru ani sněmu a dosud čekají na rytíře, který by je ze zakletého zámku praesidiální registratury vysvobodil a klubko jejich

šťastně a ku blahu celé Moravy rozmotal. A lid český zatím úpí dále v podruží německé menšiny obyvatelstva.

* * *

Z pojednání tohoto, jež daleko nevyčerpává a nedoceňuje volební křivdy, které Němci za Schmerlinga na českém lidu spáchali, které za ústaváckých hrůzovlád jako polyp připjali ku jménu rytíře Jana Chlumeckého a které dosud jenom pomocí tohoto bývalého ministra z éry »kriminálně-šibeniční« Moravu jako můra dusí, vidno, kolik a jak bolestných a bezvýsledných pokusů čeští poslanci učinili, aby na Moravě zavládla spravedlnost. Proto jsem je přirovnal k zastávkám na cestě křížové. Němci si při nich hráli na Pilátovy žoldnéře a katany a to tak bezohledně a krutě, že bych skončiti mohl výstrahou a poukazem na slova dr. Šroma, kterými ve schůzi dne 30. října 1890 naznačil možnost stejnoměrné odplaty v budoucnosti. Ježto však vinu všeho nezdaru našeho i volebních křivd a nezákonných machinací kromě vlády nese hlavně rytíř Jan Chlumecký jako vlastní vůdce velkostatku liberálního i středního a jako »volební« ministr z doby německé hrůzovlády, končím jeho vlastními slovy z r. 1871 k němu a jeho straně; »Solche offere Gesetzverletzungen können keine gute Früchte bringen!« ...

Opravy:

Na str. 3. v 10. řádku s hora čti v rozsahu.

Na str. 17. řádek 17. s dola čti statutu.

Na str. 46. řádek 7. s hora čti Machanek.

Na str. 52. řádek 13. s dola odpadá slovo »v bývalých«.